

Szent Bonaventúra A lélek útjai Istenhez Itinerarium mentis in Deum

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Szent Bonaventúra A lélek útjai Istenhez. Itinerarium mentis in Deum

Fordította és jegyzetekkel ellátta:
P. Dr. Dám Ince, O. F. M.
teológiai tanár

Nihil obstat
P. Anacletus Tarcsafalvy O. F. M.
Censor Provinciae.

Nr. 1577-1940. Imprimatur
Budapestins, die 23. Novembris, 1940.
P. Paulus Schrotty O. F. M.
Minister Provincialis.

Nihil obstat
P. Raymundus Kováts O. F. M.
Censor Dioecesanus.

Nr. 6890–1940. Imprimatur
Vacii, die 22. Novembris 1940.
† Stephanus
Episcopus

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1940-ben jelent meg Budapesten, *A lelki élet ferences mesterei* sorozat első köteteként, a Kapisztrán-Nyomda kiadásában.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
A fordító előszava.....	4
Előszó.....	6
I. Az Istenhez-emelkedés fokai és Isten nyomainak megismerése a világmindenségben.....	8
II. Isten nyomainak megismerése a tapasztalati világban.....	13
III. Isten megismerése természetes képességeinkbe oltott képmásában.....	18
IV. Isten megismerése a kegyelemben megújított hasonmásában.....	22
V. Isten egységének megismerése alapfogalmából, a létből.....	26
VI. A Szentháromság megismerése gyökeréből, a jóságból.....	29
VII. Az elme megnyugvása a lelki és misztikai elragadtatásban és az érzelmek teljes elmerülése Istenben.....	32
Az Itinerariumban szóbanforgó bonaventúrai tanok lelőhelye.....	35

A fordító előszava

„*A lélek útjai Istenhez*” ennek a könyvecskének a címe. Szent Ferenc Atyánk tanított meg rá, hogy minden teremtményben Istent keressük, s minden dologban az Isten képmását lássuk. Ha valaki, a Naphimnusz költője s a teremtés dalnoka értett ahhoz, hogyan lehet a gyarló teremtmények lépcsőjén Istenhez emelkedni. Amit Szent Ferenc a maga életében megvalósított és fiaiban sürgetett, ahhoz írt útikalauzt Szent Bonaventúra a középkor tudományos nyelvén. A világ az ő szemében is csak lépcső és zarándokút Isten felé, akiben egyedül nyugszik meg a lélek s találja meg a békét.

A béke...! Ez minden középkori lelki ember leghőbb vágya s ennek a kis könyvnek is vezérgondolata. A cél, amelyre a vándorélet állomásai irányítanak. Nem más ez, mint a szemlélődés, a szó bonaventúrai értelmében. Ezt a békét kereste Bonaventúra testvér is, amikor a Rend kormányzásának gondjait kis időre félretette és 1259 októberében, Szent Ferenc halála napjának fordulója táján, Alverna hegyére vonult. Az áhítat magányos perceiben a „vágy emberének” szomjúságával kutatta az Istenhez vezető utat, kereste a létrát, amelyen az elragadtatás békéjének honába juthat s amelyen félretaszíthat minden okoskodást, félrehajíthatja az elme mankóit s az istenszeretet édes érzelmeiben és a szemlélődés kenetes élményeiben egyedül Istennek élhet.

A teremtett világ dolgai hierarchikus rendben helyezkednek egymás fölé s ez a hierarchia az az égnek támasztott lajtorja, amelyen a béke vándorának haladnia kell. Az első ember könnyedén járt ezen a létrán. A tökéletes megvilágosodás békéjét élvezte. A világ szemlélésénél Istenből indult ki. Mindenben előbb az Isten világosságának tükrözését látta s csak azután ötlöttek eléje a dolgok a maguk mivoltában. Sajnos, a bűnbeesés összezúzta ezt a létrát. S így maradt, míg a második Ádám helyre nem hozta. Megmászása azonban még mindig sok nehézséggel jár. Krisztus helyrehozta, de mit használ a létra, ha nincs hozzá Ádám megvilágosodott lelke. Előttünk az Istenhez való emelkedés útja, szívünk is kész megjárni az utat, de ismét tehetetlenek vagyunk, ha Isten kegyelme nem kísér, ha lelkünk az isteni világosság híján van.

S ha meg is világosodunk a kegyelem erejéből, az ősi idők, az épség állapota, nem jön többé vissza. Mi már csak az út fordítottját járjuk. Nekünk a dolgok természetét és lényegét kell előbb megismernünk s a teremtményekből az Istenhez emelkednünk. Ádám a béke állapotában csak kirándult a mindenség teremtményeihez, nekünk azonban alulról kell kezdenünk s fárasztó munka árán a béke hazája felé zarándokolnunk.

Bonaventúra testvér megvilágosodni ment La Verna barlangjába s ezzel a megvilágosodott lélekkel járta végig a három szentágostoni világot: a kívülünk levőt, a bennünk rejlőt és a fölöttünk elterülőt. Fölkutatta Isten nyomát a tapasztalati világban, Isten képmását a lélekben és magát Istent a fölöttünk levő világban. S mert a dolgokat kétféleképpen tekinthetjük, önmagukban és máshoz való viszonyukban, a három világ hat lépcső, a mennynek támasztott lajtorja hat foka, amelyen a lélek eléri a földön elérhető legnagyobbat, ahol az elme tevékenysége megszűnik és a szeretet öleli át Istent s zavartalan elragadtatásban pihen meg benne. A vándor elérte célját, a békét.

Ezen az úton kalauzol ez a könyv. Az útibatyúba Szent Bonaventúra két dolgot követel: az egyik a *disciplina scholastica*, a skolasztikus bölcsélet és teológia valamelyes ismerete, a másik a *disciplina monastica*, az áhítat kenete és az imádság szelleme. Mert az Itinerariumban a teológus Bonaventúra indul útnak s nála a misztika a teológiával való foglalkozás. Az elmélet azonban csak eszköz a cél elérésére. A Szeráfi Doktor eszménye a tudomány az áhítat és a jámborság szolgálatában. A nyomaték a szereteten, a lélek affektív oldalán van.

Az Itinerarium sem elmélet elsősorban, hanem élet. Azt nem annyira olvasni, inkább gyakorolni és élni kell. Ebben az értelemben írta e mű vichi kéziratospéldánya végére a középkori másoló: Plurima miranda gerit hic liber et recitanda! Ennél jobb ajánlást én sem adhatok: olvasd, csodáld és éld!

* * *

Fiúi hódolattal ajánlom ezt a szerény munkát Főtisztelendő *Schrotty Pál*, ferences tartományfőnök atyának. Egy évtizede lelkesíti e sorozat gárdáját a ferences értékek megismertetésére hazánkban. Most csokorba kötjük az atyai buzdítás eredményét s odahelyezzük a magyar katolikus társadalom imazsámolyára. Hétszáz éve merít ezekből a művecskékből ihletet Szent Ferenc családja. Mindenkinek meg akarjuk nyitni a ferences szellem forrásait. Gazdagodjék vele s erősödjék tőle a ma Igére és elmélyedésre szomjas ember is!

Gyöngyös, 1940. Szent Bonaventúra napján,

P. Dr. Dám Ince, O. F. M.

Előszó

1 Kezdetben az Ősforrást hívom segítségül, „a világosság Atyját”, akitől minden megvilágítás ered és „akitől való minden jó adomány és tökéletes ajándék”¹, az örök Atyát, az Ő Fia, a mi Urunk Jézus Krisztus által. A Szentséges Szűz Mária, a mi Istenünk és Urunk Jézus, Krisztus anyja, és Szent Ferenc vezérünk és atyánk közbenjárására „világosítsa meg lelkünk szemét² és igazítsa lábunkat annak a békének útjára, mely minden értelmét meghalad”.³ Ezt a békét hirdette és hozta a mi Urunk Jézus Krisztus és ezt magasztalta ismételtelen Szent Ferenc Atyánk. Minden beszédének elején és végén a békéről beszélt, minden köszöntésében békét kívánt,⁴ minden imádságában az elragadtatás békéjét áhította. Hasonlított annak a Jeruzsálemnek polgárához, akiről a béke embere, aki „azokkal, kik a békét gyűlölik, békében élt”,⁵ mondja: „Kívánjatok békességet Jeruzsálemnek”.⁶ Tudta ő, hogy Salamon trónja is békességben állott. Írva van: lakóhelye békében vagy, lakása a Sionon.”⁷

2 Szent Ferenc Atyánk példájára, – akinek halála után, bár méltatlanul, a testvérek hetedik rendfőnöke vagyok⁸ –, én, a bűnös, sóvárgó lélekkel kerestem ezt a békét. Szentünk halála után harminchárom évre, átköltözésének fordulója táján, isteni sugallattól s a békesség keresésének szeretetétől indítatva, Alverna hegyére, erre a nyugodt helyre vonultam. Amint ott tartózkodtam és az Istenhez való lelki emelkedés módjain töprengtem, az a csoda ötlött elém, amely itt Szent Ferencsel történt: a hatszárnyú Szeráf megjelenése a Megfeszített alakjában.⁹ Látásakor tüstént megértettem, hogy ez a látomás Atyánknak elragadtatását a szemlélődésben és az odáig vezető utat jelenti.

3 A hat szárnyon, ugyanis, helyesen érthetjük a megvilágosodásnak azt a hat fokát, amely lépcsőhöz vagy úthoz hasonlóan arra készíti a lelket, hogy a keresztény bölcsesség magánkívüli elragadtatásában elérje a békét. Erre az útra azonban csak a Keresztfeszített lángoló szeretete vezet, amely Pált a harmadik évig ragadta¹⁰ s annyira Krisztushoz alakította, hogy ezt mondotta: „Krisztussal együtt keresztre szegeztettem; élek pedig már nem él, hanem Krisztus él bennem”.¹¹ Ez a szeretet töltötte be Ferenc lelkét is. Úgyannyira, hogy lelke testében nyilatkozott meg s a halála előtti két esztendőben a szenvedés szentséges sebhelyeit viselte testén.

¹ Jak 1,17. Jól jegyzi meg Gilson, hogy Szent Bonaventúra egész gondolatvilága voltaképp e szavak értelmezése. Szintézisében a megvilágítás és megvilágosodás eszméje uralkodik. A teremtés, a kinyilatkoztatás, sőt a dolgok visszatérése Istenhez, bizonyos értelemben megvilágítás. A metafizikában a fény egyenlíti ki az összetett testek elemei közti ellentétet; a dolgok formája is fény. Az ismeretelméletben az elvonatkozás szerve. Szerepe van az erkölcsi tettekben, de mindenekeelőtt a misztikában. V. h. Gilson, *La philosophie de Saint Bonaventure*, Paris 1924, 264–280; 327 sk.

² Ef 1,17.

³ Lk 1,79 és Fil 4,7.

⁴ Szent Ferenc köszöntése: Pax et Bonum! Áldás, békesség!

⁵ Zsolt 119,7.

⁶ Zsolt 121,6.

⁷ Zsolt 75,3.

⁸ 1259. október elején. Szent Ferenc 1226. október 4-én halt meg.

⁹ Vitae primae S. Francisci, p. II., c. 3.

¹⁰ 2Kor 12,2.

¹¹ Gal 2,19.

A hat szeráfszárny képe tehát a hat fokozatos megvilágításra utal, amely a teremtményeken kezdődik s az Istenig vezet, akihez jogosan csak a Megfeszített révén érhetünk el. Mert „aki nem az ajtón megyen be, hanem máshunnan mászik be, az tolvaj és rabló. Aki viszont ezen az ajtón keresztül megyen be, az bejár és kijár és legelőt talál”.¹² Ezért mondja Szent János a Jelenések könyvében: „Boldogok, akik megmossák ruhájukat a Bárány vérében, hogy hatalmuk legyen az élet fája fölött, és a kapukon át bemenjenek a városba”.¹³ Azt akarja vele mondani, hogy a szemlélődés útján nem léphetünk másként a mennyei Jeruzsálembe, csak a kapun, a Bárány vérén keresztül.

Erre az istenes szemlélődésre azonban csak az alkalmas, aki, mint Dániel, a „vágy embere”.¹⁴ A vágy két módon lobban fel bennünk: a szív mélyéből feltörő imádságban és az okoskodás fényében, amelyben az elme közvetlenül és teljes erejével a világosság sugaraihoz fordul.

4 Épp ezért elsősorban buzgó imádságra hívom fel az olvasót a keresztrefeszített Krisztusban, akinek vére tisztított meg bennünket a vétkek szennyétől.¹⁵ Ne higgye, hogy az olvasás elég kenet nélkül,¹⁶ a szemlélődés áhítat nélkül, a kutatás csodálkozás nélkül, a figyelem ujjongás nélkül, a szorgalom jámborság nélkül, a tudás szeretet nélkül, az igyekezet isteni kegyelem nélkül, a tükör (a lélek) az Istentől belénklehelt bölcsesség nélkül. Akiket azonban megelőz az Isten kegyelme, az alázatosoknak, a jámboroknak, a töredelmeseknek, az ájtatosoknak, az öröm olajával megkenteknek,¹⁷ az isteni Bölcsesség szerelmeseinek; azoknak, akiket éget a vágy utána; azoknak, akik Istent magasztalni, csodálni és ízlelni akarják, – azoknak adom tehát az idevetett gondolatokat. Azt azonban jelzem, hogy keveset vagy éppen semmit sem ér a kívülről elénktartott tükör, hogyha lelkünk tükre nem homálytalan és csiszolt. Gyakorold magad, óh, Isten embere! Csiszold lelkiismereted fullánkját, mielőtt szemed a teremtett képmásokban fölcillámló bölcsesség sugaraira emeled, mert különben a sugarak nézésétől a sötétség még mélyebb vermébe zuhansz.

5 Az eszmefuttatás hét fejezetre oszlik. A tartalom könnyebb megértése kedvéért a fejezetek elé címekeket írunk. Kérem azonban, tekintsek inkább az író szándékát, mint a művet; inkább a mondottak értelmét, mint a bárdolatlan beszédet; inkább az igazságot, mint a csínt; inkább az érzelmekeket nemesítsék, mint az értelmet műveljék. Épp ezért nem szabad az elmélkedések fokán felületesen átfutnunk, hanem nyugodtan el kell mélyednünk bennük.

---

¹² Jn 10,1.9.

¹³ Jel 22,14.

¹⁴ Dán 9,23.

¹⁵ Zsid 1,3.

¹⁶ 1Jn 2,20.27.

¹⁷ Zsolt 44,8.

A szegény megkezdi elmélkedését a magányban.

I. Az Istenhez-emelkedés fokai és Isten nyomainak megismerése a világmindenségben

1 „Boldog az az ember, akit te megsegítesz, mikor szívében elhatározza, hogy felmegy a könnyek völgyén át a kitűzött helyre.”¹⁸ A boldogság nem egyéb, mint a legfőbb jó élvezése. A legfőbb jó viszont fölöttünk van. Épp azért csak az lehet boldog, aki önmaga fölé kerekedik. Nem testileg emelkedik felül, hanem szívében. Magunk fölé azonban csak felsőbb emelőerő segítségével emelkedhetünk. Bármennyi legyen is a belső lépcső, semmit sem ér, ha az Isten segítsége nem követ. Az Isten segítsége pedig csak azokat kíséri, akik alázatos és ájtatos szívvel kérik. Azaz buzgó imádságban fohászkodnak Hozzá ebben a siralomvölgyben. Az imádság tehát a felfelétörtetés szülője és forrása. Dionysius ezért bocsát előre imádságot Misztikái Teológiájában,¹⁹ amikor a lelki elragadtatásokra akar tanítani. Imádkozunk tehát mi is és mondjuk a mi Urunknak, Istenünknek: „Uram, vezess engem utadon, hogy hűségesen járjak előtted, és szívem örvendezve félje nevedet”.²⁰

2 Ebben az imában *világosodunk* meg és tudjuk meg az Istenhez-emelkedés fokait. Földi életünkben a dolgok összessége az a létra, amely az Istenhez fölvezet. A dolgok közt, ugyanis, az egyik nyom, a másik kép, némelyek testiek, mások szellemiek, egyesek mulandók, mások állandók, ismét egyrésztük kívülünk, másrésztük bennünk van. Ahhoz pedig, hogy a merőben szellemi, örök és fölöttünk álló ősokot szemlélhessük, a testi, mulandó és kívülünk levő nyomokat kell követnünk s „vezettetnünk az Isten útján”. Majd lelkünkbe, az Isten örök, szellemi és bennünkrejülő képmásába kell lépünk s hűségesen járnunk az Úr előtt. Végül az örökkévalóhoz, a végtelen szellemhez és magunk fölé kell emelkednünk, az ősokra kell tekintenünk és „örvendeznünk az Isten ismeretében és Fölségének tiszteletében”.

3 Ez tehát a háromnapos út a magányban.²¹ *Ez* a világos nappal három szaka: az első az este, a második a reggel, a harmadik a dél. S ez jelenti a dolgok három létezési módját, ti. az anyagban, az elmében és az örök teremtő művészetben (in arte aeterna); amint a Szentírás is mondja: „legyen”, „teremtett” és „meglett”.²² Végül Krisztusnak, a mi lajtorjánknak, három valóságára vonatkozik: testére, lelkére és istenségére.

4 E hármas fokozat alapján *lelkünket is három szempont szerint tekinthetjük*. Az első a külső testekre vonatkozik s ennyiben érzéki lélek a neve; amennyiben a lélekre magára irányul, szellemnek hívjuk; amennyiben pedig maga fölé emelkedik, értelemnek nevezzük. Ezek alapján kell a léleknek Isten megismeréséhez fognia, hogy őt „teljes elméből, teljes

¹⁸ Zsolt 83,6 sk.

¹⁹ Cap. 1 § 1. Az imát lásd e mű 7. fejezetében. Pseudo-Dionysiosról van szó, aki Areopagita Szent Dénes neve alatt több hittudományi munkát írt. A középkor végéig igen nagy tekintélye volt a teológiában. Szent Bonaventúra és Szent Tamás is nagyabecsülte.

²⁰ Zsolt 85,11.

²¹ V. h. Kiv 3,18.

²² Ter 1,3 sk. A Teremtő örök alkotó művésze az ars aeterna, „aki által lett minden,” az Atya Igéje. A középkor a művészetekről vette az analógiát, minthogy az Igében is megvan a műalkotás két kelléke; a mű eszméje és a megvalósításhoz szükséges erő. A három szentírási szó a dolgok három létezési módját jelenti. A „legyen”-re az örök művészelmében, az Igében léteznek a dolgok; „teremtett”-re az Ige az örök művészet eszméit a teremtmények elméjébe sugározza, a „meglett”-re pedig érzékelhető alakot vettek fel s megalkották ezt a látható világot.

szívből és teljes lélekből” szeresse.²³ Ebben áll a törvény tökéletes megtartása és a keresztény bölcsesség.

5 A három említett módot ismét kétféleképp nézhetjük. Istent is tekinthetjük Alfának és Omegának.²⁴ Azaz Istent az említett módok mindegyikén kétféleképp nézhetjük: vagy a tükörcép közvetítésével (per speculum) vagy a tükörcépben magában (in speculo).²⁵ Végül tekinthetjük a megismerésnek ezeket a módjait egymással való vonatkozásban és csupán önmagukban. Így a három fokot hatra kell emelnünk. S amint Isten a világegyetemet hat nap alatt teremtette s a hetedikén megnyugodott, úgy kell a kisebb világnak (a léleknek) is a megvilágosodás egymás után következő hat fokán, annak rendjén-módján, a szemlélődés békéjére eljutnia.

Ennek előképe az a hat lépcső, amely Salamon trónjához vezetett,²⁶ az a hatszárnyú szeráf, amelyet Izaiás látott.²⁷ Mózes hat nap múlva szólította elő az Úr a felhő közepéből,²⁸ és Szent Máté szerint Krisztus „hat nap múlva vitte föl tanítványait a hegyre és változott el színében előttük”.²⁹

6 Az Istenhez-emelkedés e hat lépcsőjének a lélekben hat fokozatos tehetség felel meg. Velük emelkedünk a legmélyebbről a legmagasabbra, a külsőtől a belsőig, az ideiglenestől az örökkévalóig. Ezek: az érzék, a képzelet, az ész, az elme, az értelem és a lélek csúcsa, vagyis a lelkiismeret fullánkja.³⁰ Ezek a fokok természetünknel fogva a lelkünkbe vannak ültetve. A bűntől eltorzultak ugyan, de a kegyelemben megújultak. Tisztítsuk meg mindegyiket az igazságban, oktassuk a tudományban és tegyük tökéletessé a bölcsességben.

7 *A természet ősi rendjében a szemlélődés békéjére teremtette az Alkotó az embert. Ezért „helyezte őt Isten a Gyönyörűség paradicsomába”.*³¹ Azonban az igazi világosságtól a mulandó javakhoz fordult, s ő maga a tulajdon vétke, az emberiség pedig az eredeti bűn következtében megrokkant. Az eredeti bűn kétszeresen fertőzte meg az emberi természetet: a lelket tudatlansággal, a testet pedig rendetlen kívánsággal. Így ül az ember vakon és rokkantan a sötétben³², s képtelen addig meglátni a mennyei világosságot, míg a kegyelem és az igazság a rendetlen kívánságok ellen, a tudás és a bölcsesség a tudatlanság ellen segítségére nem siet. Mindez Jézus Krisztus által válik valóra, „ki Istentől bölcsességünké és igazságunkká, megszentelődésünké és megváltásunkká lett”.³³ Ő az Isten ereje és bölcsessége,³⁴ a megtestesült Ige, tele kegyellemmel és igazsággal.³⁵ Most kegyelmet és

---

²³ Mk 12,30.

²⁴ Jel 1,8.

²⁵ Szent Bonaventúra sajátos különböztetése szerint Istent vagy a teremtmények tükrében, azaz magukban a teremtményekben (in creaturis), vagy a teremtmények tükrének közvetítésével, azaz a teremtmények révén (per creaturas) szemléljük. A teremtményekben Isten jelenlétét és a dolgokra gyakorolt elsőbbségi szerepét vizsgáljuk, a teremtmények közvetítésével pedig a dolgokon mint lépcsőfokokon emelkedünk Istenhez.

²⁶ 1Kor 10,19.

²⁷ Iz 6,2.

²⁸ Kiv 24,16.

²⁹ Mt 14,1.

³⁰ Ál-Ágoston, *De spiritu et anima* c. 10. 14. 38. – A lélek csúcsa (apex mentis) és a lelkiismeret fullánkja (synderesis scintilla) a legfinomabb lelki élmények szerve. Különösen a misztikában van nagy jelentőségük.

³¹ Ter 2,15.

³² V. h. Tób 5,12.

³³ 1Kor 1,30.

³⁴ 1Kor 1, 24.

³⁵ Jn 1,14.

igazságot gyakorolt,³⁶ a szeretet kegyelmét öntötte belénk. A tiszta szívből, a jó lelkiismeretből s a tettetés nélküli hitből származó szeretet ez,³⁷ amely a lelket az említett három szempont szerint helyreigazítja. Megtanít az igazi tudományra a hittudomány három útján: a jelképes, a sajátos értelemben vett és a misztikái teológia révén, hogy a jelképekben helyesen fogjuk fel az érzéki dolgokat, a sajátos értelemben vett hittudományban jól megtárgyaljuk az elméleti kérdéseket s ragadjon el bennünket az elménket meghaladó látás a misztikában.

8 Aki tehát az Istenhez akar emelkedni, kerülje a természet eltorzítóját, a bűnt s állítsa munkába az említett természeti képességeket, hogy megnyerje a megtérés kegyelmét az imádságban, a megszentelő igazságosságot a jó étellel, a megvilágosító tudást az elmélkedésben és a tökéletes bölcsességet a szemlélődésben. Ahogy a bölcsességre csak a kegyelem, az igazságosság és a tudás vezet, éppúgy a szemlélődésre mélyreható elmélkedéssel, szent étellel és ájtatos imádsággal lehet eljutni. S mivel a kegyelem a jóakaratsnak és a dolgokat vizsgáló ész világosságának az alapja, azért kell előbb imádkoznunk, aztán szentül élnünk s harmadszor az igazság tükörképeibe tekintenünk s így fokozatosan emelkednünk, míg csak a magas hegyre fel nem érünk s „meg nem látjuk az istenek Istenét Sionon”.³⁸

9 Jákob létráján előbb fel kell menni s csak azután lehet lejönni rajta. Mi is alul helyezzük el az első fokot s tükör gyanánt magunk elé helyezzük az egész tapasztalati világot, amelyből Istenhez, a legfőbb Alkotóhoz jutunk. Mi vagyunk az igazi zsidók, akik Egyiptomból az ősatyáknak megígért földre vándorlunk!³⁹ Mi vagyunk az igazi keresztények, akik Krisztussal az Atyához megyünk ebből a világból!⁴⁰ S mi szeretjük a bölcsességet, amely hívogat és mondja: „Jertek hozzám mind, akik megkívántok engem, és teljetez el gyümölcseimmal. Mert a teremtmények nagyságából, szépségéből nyilván meg lehet ismerni azok teremtőjét”!⁴¹

10 A Teremtő végtelen *hatalma, bölcsessége és jósága* a teremtett dolgokban tükröződik. Háromféleképp közli ezt a külső érzék a belsővel. A külső érzék, ugyanis, vagy a dolgok értelmét kutató vagy az állhatatosan hívó vagy a dolgokat megfigyelő elmének tesz szolgálatot. A megfigyelő értelem a dolgokat tényleges létezésünkben, a hívó tartós folyamatokban, az okokra következtető ész pedig lehetséges tökéletességükben nézi.

11 Az első módon a megfigyelő elme (*természettudós*) jár el s a dolgokat önmagukban veszi szemügyre. Súlyt, számot és mértéket lát bennük.⁴² Súlyt, amelynél fogva bizonyos helyre törekednek; számot, amely megkülönbözteti, és mértéket, amely határolja a dolgokat. Így talál rá bennük az elhelyezkedési módra, szépségre és rendre, nemkülönben a lényegre, erőre és tevékenységre. Nyomok ezek, amelyekből megismerhetjük az Alkotó mérhetetlen hatalmát, bölcsességét és jóságát.

³⁶ Uo. 17. v.

³⁷ 1Tim 1,5.

³⁸ Zsolt 83,8.

³⁹ Ter 28,12.

⁴⁰ Jn 13,1.

⁴¹ Sirák 24,26 és Bölcs 13,5.

⁴² Bölcs 11,21.

12 A második módon a hívő (*történetbölcse*) szemléli ezt a világot. Kezdetet, folyamatot és célt lát benne. Ui., rendületlenül hisszük, hogy „a világ Isten Igéje által alkottatott”;⁴³ hittet valljuk, hogy a törvény három időszaka, a természet, az írás és a kegyelem törvénye egymást követi s a legtökéletesebb rendben folyik egymásba; s szentül hisszük, hogy a világnak az utolsó ítélettel vége szakad. Az első esetben a legfőbb Ok hatalmáról, a másodikban gondviseléséről, a harmadikban igazságosságáról bizonyosodunk meg.

13 A dolgok lényegére következtető (*bölcse*) elme a harmadik módon megállapítja, hogy némely dolog létezik, más létezik és él, ismét más létezik, él és gondolkodik. Az elsők hitványak, az utánalevők közepesértékűek, a harmadik helyen lévők becsesebbek. Látja, hogy egyesek csak testiek, mások részben testiek, részben szellemiek, s ebből következteti, hogy egyesek merő szellemek, amelyek az előző két csoportnál becsesebbek és előkelőbbek. Végül rájön, hogy némelyek változók és romlandók, – ilyenek a földiek –, mások változatlanok és romlatlanok, – mint az égiek.

E látható dolgokból tehát a lélek a létező, élő és értelmes, a tisztán szellemi, romolhatatlan és változatlan Isten hatalmának, bölcsességének és jóságának szemléletére emelkedik.

14 Bővül azonban ez az elmélkedés, ha vizsgálat tárgyává tesszük a *teremtmények hét sajátságát*, Isten hatalmának, bölcsességének és jóságának hét bizonyosságát, és soravesszük minden teremtmény keletkezését, nagyságát, sokaságát, szépségét, tartalmi gazdagságát, működését és rendjét.

A világ keletkezésében a hat napi munkálkodás: a teremtés, szétválasztás és díszítés fennen hirdeti Isten hatalmát, amely a semmiből hozott létre mindent; bölcsességét, mely mindent pontosan szétválasztott, és jóságát, mely mindent gazdagon felékesített.

A dolgok nagyságát tömegükben látjuk: hosszúságukban, szélességükben és mélységükben; a kiváló erőben, amely szétárad hosszában, szélteben és mélységében, – amint ez kitűnik a fény sugárzásánál; és a belső, folytonos és szétáradó tevékenység hatékonyságában, – amint a tűz működésénél észleljük. Ez kézzelfoghatóan utal a Szentháromság-egy-Isten hatalmára, bölcsességére és jóságára, aki a maga hatalmával, jelenlétével és lényegével minden dologban körülírhatatlanul benne van.

A dolgok sokasága: lényege, alakja, és hatása, minden emberi becslést felülmúló nemi, faji és egyedi különbözősége világosan kifejezi és mutatja a három említett tulajdonság mérhetetlen voltát Istenben.

A dolgok szépsége az egyszerű, vegyített és összetett testek fényének, alakjának és színének változatosságában: a csillagokban és kristályokban, kövekben és ásványokban, növényekben és állatokban nyíltan hirdeti ezeket a tökéletességeket.

Világosan mutatja ugyanezt a dolgok tartalmi gazdagsága. Az anyag eszme-csírái formákkal, a forma cselekvőképessége erővel, az erő hatékonysága hatásokkal van tele.

A tevékenységek sokfélesége, a természeti, mesteri és erkölcsi teljesítmények a maguk nagy változatosságában azt a mérhetetlen erőt, teremtő-művészetet és jóságot mutatják, amely minden dolog „létezésének oka, megismerhetőségének alapja és életének zsinórmértéke”.⁴⁴

A teremtés könyvében a tartam, az elhelyezés és a hatás, vagyis az előbb és utóbb, a fönt és lent, a nemesebb és nemtelenebb rendje az Ősök végtelen hatalmának elsőségére, főségére és méltóságára utal; a Szentírásban az isteni törvények, parancsok és rendelkezések

⁴³ Zsid 11,3.

⁴⁴ Szent Ágoston, *De civitate Dei* VIII, c. 4.

rendje mérhetetlen bölcsességére vall; az isteni titkok (szentségek), jótétemények és ígéretetek rendje az Egyház testében végtelen jóságához vezérel. Kezünkénél fogva vezet tehát a rend az Elsőhöz, a Fölségeshez, a Nagyhatalmúhoz, a Legbölcsebbhez és a legfőbb Jóhoz.

15 Akit a teremtmények ilyen ragyogása sem világosít meg, az vak; akit ekkora zaj sem ébreszt fel, az süket; aki mindezekben az alkotásokban nem dicséri az Istent, az néma; aki ennyi jelből sem ismeri föl az Ősokot, az oktalan.

Nyisd meg hát szemed, hajtsd ide füled, oldjad meg ajkad és tárd föl szíved,⁴⁵ hogy minden teremtményben csak Istenedet lásd, halld, dicsérd, szeresd és imádd, áldjad és becsüld, nehogy az egész világ felkeljen ellened. Mert „a világ harcba száll az esztelenekkel”,⁴⁶ az értelmesnek viszont módot nyújt a dicséretre. Elmondhatják a prófétával: „Megörvendezettél, Uram, műveddel, s ujjongok kezed tetteinek. Uram, mily nagyok a te műveid! Bölcsességgel teremtetted valamennyit és betöltötték a földet alkotásaid”!⁴⁷

---

⁴⁵ Péld 22,17.

⁴⁶ Bölcs 5,21.

⁴⁷ Zsolt 91,5 és 103,24.

II. Isten nyomainak megismerése a tapasztalati világban

1 A látható dolgok tükörképei nemcsak mint közvetítő nyomok vezethetnek az Isten megismerésére, hanem *önmagukban* is, amennyiben lényegével, hatalmával és jelenlétével bennük van. A megismerésnek ez a módja magasabb, mint az előbbi s az elmélkedés fokai között a második helyen van. Ez vezet az Isten megismerésére mindazokban a dolgokban, amelyek testi érzékeink közvetítésével lépnek lelkünkbe.

2 Megjegyzendő, hogy ez a világ, – amelyet nagyvilágnak (makrokozmosz) mondunk, – az öt érzék kapuján, az érzékelhető dolgok megismerésében, élvezésében és megítélésében jut lelkünkbe, a kisebb világba (mikrokozmosz). Ez a következőképp tűnik ki. A világban a dolgok vagy *valósítanak* vagy *keletkeznek* vagy *kormányoznak*. A valósító elemek az egyszerű testek vagyis a csillagok és a négy elem. Minden, ami a természet erejéből keletkezik és létrejön, az elemek összeilleszkedéséből származik és valósul meg. Az összetett dolgokban az elemek közti ellentétet a fény egyenlíti ki. A keletkezett dolgok az elemekből összetett testek: a kristály, a növény s az állati és emberi test. A két utóbbit szellemi lények kormányozzák. Vagy mindenestül a testhez vannak kötve, mint az állati lélek; vagy úgy vannak egybekötve, hogy azért elkülöníthetők a testtől, mint az eszes lélek; vagy pedig egészen különállanak, mint a mennyei szellemek, akiket a bölcselők értelmeknek, mi pedig angyaloknak nevezünk. A bölcselők szerint ők mozgatják az égi testeket s ezért nekik tulajdonítják a világmindenség kormányzását. Az első októl, Istentől, erő árad beléjük, amit aztán a természetes rendben a dolgok kormányzására használnak föl. A hittudósok szerint azonban a fölséges Isten parancsára a kegyelmi rendben kormányozzák a világot. Ezért mondjuk őket „szolgáló lelkeknek, szolgálatra küldve azokért, kik hivatottak az üdvösséget örökölni”.⁴⁸

3 Az embernek, az úgynevezett kisebb világnak, *öt érzéke* van. Öt kapuja, amelyen az érzékelhető világ minden tárgya lelkünkbe lép. A látásban a finom, fényes és különféle színű testek vonulnak be, a tapintásban pedig a szilárd és földi testek. A közbeeső három érzékben a közbülső (az ég és föld között levő) elemek hatolnak be: az ízlésben a víz-, a hallásban a lég-, a szaglásban a gázneműek. Az utóbbiak mindegyikében van valami a víz, a levegő és a tűz természetéből, – ahogy ezt az illatos füstben tapasztaljuk.

Ezek az ajtókon hatolnak be tehát mind az egyszerű, mind az összetett testek. Az érzékelhető dolgoknak nemcsak egyes sajátságait fogjuk föl, mint aminő a fény, hang, illat, íz és a tapintás alá tartozó négy alapminőség (meleg, hideg, nedvesség, szárazság), hanem a közösöket is, amilyen a szám, nagyság, alak, nyugalom és mozgás, valamint az a tény, hogy „minden mozgó dolgot mozgat valami”,⁴⁹ s hogy némely dolog magától mozdul vagy nyugszik, mint pl. az állatok. Míg öt érzékünkkel a testek mozgásáról tudomást szerzünk, – az okozatból az okra, a szellemi mozgatók ismeretére jutunk.

4 A *megismerésben* lép tehát az egész világ a maga három neme szerint lelkünkbe. A külső tapasztalati tárgyak előbb az öt érzék kapuján vonulnak be a lélekbe. Vonulnak, mondom, de nem valósággal, hanem ismeretképeikkel. Az ismeretkép a közegben (az ismerőalany és az

⁴⁸ Zsid 1,14.

⁴⁹ Arist., Phys. VII. text. 1 sk.

ismerettárgy közt levő levegőben, vízben) keletkezik, onnan az érzékszervbe, a külső szervből a belsőbe (közös érzék, képzelet, becslés és emlékezet), majd onnan a megismerő képességbe jut. S így mindazoknak a dolgoknak a fogalma, amelyeket a lélek odakünn észrevett, a közegben keletkezett, a szervbe és az értelemben került ismeretkép révén jön létre.⁵⁰

5 Ha az ismerettárgy megfelel, akkor az észrevevést (esztétikai) *tetszés* követi.⁵¹ Érzékszerveinknek vagy azért tetszik az elvont ismeretképben felfogott tárgy, mert szép, – így a látószervnek –, vagy mert kellemes, – pl. a szagló- és a hallószervnek –, vagy mert hasznos, – mint pl. az ízlésnek és az általános értelemben vett tapintásnak.

Minden azért gyönyörködtet, mert arányos. Az ismeretképben van valami az alakból, az erőből és a tevékenységből, minthogy vonatkozásban van az okkal, amelyből ered, a közbeeső elemekkel, amelyeken áthalad s a céllal, amelyre törekszik. A kép és az alak szempontjából az arányosságot a hasonlóságban figyelhetjük meg s ebben az esetben szépségnek nevezzük. A szépség, ui., nem más, mint egységes mennyiségi vonatkozás, illetőleg a részeknek kellemes színhatás szerinti elrendezése.⁵² A tehetség és erő szempontjából az arányosságot kellemesnek mondjuk, ha a hatást gyakorló erő nem múlja felül aránytalanul a befogadót. Az érzéket, ui., a véglet untatja, a közepes hatás pedig gyönyörködteti. A hatékonyság és benyomás szempontjából akkor lehet szó arányosságról, ha a cselekvő benyomása kielégíti a befogadóalany kívánságát; más szóval, ha fönntartja és táplálja. Ez leginkább az ízlésnél és a tapintásnál tűnik ki.

Így a tetszésben a külső gyönyörködtető dolgok a gyönyörködés e hármaskörében hatolnak képzeletük révén lelkünkbe.

6 A megismerést és a tetszést az *ítélő tevékenység* követi. Nemcsak azt ítéljük meg, hogy valamely dolog fehér vagy fekete, – ez ui. a külső érzékhez tartozik; sem azt, vajon hasznos-e vagy ártalmas; hanem azt is megítéljük és megokoljuk, hogy miért gyönyörködtet valami? Ebben a tevékenységben okoljuk meg azt a gyönyöröt, amelyet a tárgy az érzékekben támaszt. Innen van, hogy amikor a szépség, kellemesség és hasznosság megokolását keressük, a hasonlóság arányára találunk. A hasonlóság megokolása viszont a nagy és kis dolgokban ugyanaz. Se kiterjedése, se egymásutánja nincsen, azaz nem múlik a mulandókkal s nem változik a változandókkal. Független helytől, időtől és mozgástól s ennek következtében változatlan, körülírhatatlan, meghatározhatatlan és mindenestül szellemi.⁵³ Az ítélet tehát az a tevékenység, amely az érzékekben testileg felfogott érzéki képeket megtisztítja, elvonja és az értelmi képességbe juttatja. Így lép az érzékek kapuin ebben a három tevékenységben az egész világ a lelkünkbe.

7 Mindez a tevékenység *nyom*, amelyben Istenünket szemlélhetjük.

A *megismerésben* felfogott ismeretkép, ugyanis, hasonmás. A közegben (levegő, víz) keletkezik, benyomódik az érzékszervbe és forrásának, a tárgynak, ismeretére vezet. Nyíltan rámutat arra, hogy az örök Fényesség magával egyenlő, lényegileg azonos, örök hasonmást,

⁵⁰ Ez a fejezet Bonaventúra ismeretelméletének főforrása. Mélyebb tanulmányozásához kiváló Gilson, i. m., 326 sk., továbbá Luyckx, *Die Erkenntnislehre Bonaventuras*, Münster, i. W., 1923 (Beiträge usw., XXIII, 3–4). Megjegyzendő, hogy a similitudo és species e helyütt nem azonos jelentésű. Egész modern, amikor az értelmi megismerésnél nem éri be az elvonással és az elvont képnek az értelemben való benyomódásával, hanem szerepet ad a gyönyörködésnek és az ítéző tevékenységnek is.

⁵¹ Bonaventúra így határozza meg az esztétikai tetszést: *coniunctio convenientis cum convenienti*.

Esztétikájához v. h. E. Lutz, *Die Ästhetik Bonaventuras*, Festg. f. Cl. Baeumker, Münster. 1913, p. 195–215.

⁵² Aug., *De Musica* VI, c. 13 és 38. és XXII. *De Civ. Dei* c. 19.

⁵³ Aug., *De vera relig.* c. 30, n. 56 sk.

azaz Sugarat nemz, és hogy az, aki „a láthatatlan Istennek képe”, „dicsőségének fénye és lényegének mása,”⁵⁴ elsőszülöttsége folytán úgy van jelen mindenütt, ahogy a tárgy a maga ismeretképét az egész közegben létrehozza. S az egyesülés kegyelme úgy forrasztja egybe az emberi természet egyedével, mint az érzéki kép egybeforr a testi szervvel, hogy ezen egyesülés révén az Atyához, Ősforrásunkhoz és legfőbb tárgyunkhoz visszavezessen. Amikor tehát az összes dolgok képmásukat így létrehozzák, fennhangon kiáltják, hogy bennük mint tükörképben szemléljük az Atyától örökké áradó Ige, Képmás és Fiú örök eredését.

8 Ugyanígy a *gyönyörködtető* kép szépsége, kellemessége és hasznossága is arra utal, hogy az összesség, öskellem és őshasznosság abban az Ösképben van meg, aki a nemzővel tökéletes arányban van és vele teljesen egyenlő. Ereje nem a képzetben, hanem az igazság ismeretében rejlik. Hatása kellemes s az ismerő alany minden igényét kielégíti. Ha tehát „a gyönyörködés valamely lény bekapcsolódása a neki megfelelő tárgyba”,⁵⁵ ha egyedül Isten képmása tökéletesen szép, kellemes és hasznos, s ha mindezzel minden képességet betöltő igazság, bensőség és teljesség egyesül, akkor világosan megláthatjuk, hogy csupán Isten a valódi öröm forrása és az ő keresésére vezet minden gyönyörűség.

9 Sokkal jobban és közvetlenebbül vezet az örök Igazság biztosabb ismeretére az *ítélet*. Az ítélet a helytől, időtől és változástól elvonatkozó értelemben keletkezik. A kiterjedéstől, egymásutántól és változékonyságtól pedig a változatlan, körülírhatatlan és végnélküli elme vonatkozik el. Ám csak az lehet változatlan, körülírhatatlan és végnélküli, ami örök. Minden, ami örök, vagy maga az Isten vagy megvan az Istenben. Minthogy minden biztos ítéletünk az örök értelmén alapszik, világos, hogy az Isten minden dolog alapja, Isten a tévedhetetlen szabály és az igazság fénye. Benne minden hiánytalanul, eltörölhetetlenül, kétségbevonhatatlanul sugárzik vissza, megismételhetetlenül, megföllebbezhetetlenül, változatlanul, korlátlanul, végnélkül, osztatlanul és szellemi módon. Ezen törvények alapján alkotunk ítéletet a megismerésünk körébe eső érzékelhető valóságokról.⁵⁶ Az értelmi megismerés tévmenteseknek és kétségbevonhatatlanoknak, a rájuk eszmélő emlékezet letörölhetetleneknek, benyomódottaknak és folyton jelenlevőknek, az ítélő elme pedig megismételhetetleneknek és megföllebbezhetetleneknek találja e törvényeket. Szent Ágoston szava szerint: „róluk senki sem ítél, szerintük mindenki”.⁵⁷ Nos, azért változatlanoknak kell lenniök, mert körülírhatatlanok, s határtalanoknak kell lenniök, mert örökkévalók. Azért kell osztatlanoknak lenniök, mert szellemiek és testetlenek. Nem lettek, hanem teremtetlenül léteznek öröktől fogva a Teremtő örök művészetében (in arte aeterna). Belőle, általa és szerinte alakul minden szép. Épp ezért biztos ítéletet nem is mondhat róluk más, csak az, aki nem mintája csupán annak, amit létrehoz, hanem fenn is tartja és megkülönbözteti. Ő minden dolog mintája és zsinórmértéke. Szerinte ítél elménk mindent, ami az érzékek útján belénkhatol.

⁵⁴ Kol 1,15 és Zsid 1,3.

⁵⁵ Aug., *De vera relig.* c. 18, n. 35 sk. és c. 43, n. 81, 83.

⁵⁶ Az ítéletben kapcsolódik az ismeretelméletbe a szentágostoni megvilágítási elmélet. Tárgyilagos és biztos ítéletről ui. csak akkor lehet szó, ha vannak örök, változatlan és szükségszerű törvények, amelyekhez az ítélőtevékenység igazodik. A teremtett elme halandósága és változandósága nem lehet ezeknek a törvényeknek alapja. Szent Ágoston óta a keresztény bölcsélet ezeket az örök, változatlan és szükségszerű elmébe, Istenbe helyezi, aki aztán bizonyos megvilágító tevékenységgel értelmünkbe sugározza az örök normákat s elménket egyetemes és biztos ítéletre teszi képessé. V. h. Gilson, i. m., 362. – Schütz, *A klasszikus ferences theologia*, Bp. 1926, 18 sk.

⁵⁷ *Liber II de Lib. arb.* c. 14, n. 38.

10 Elmélkedésünk bővül, ha szemügyre vesszük a *hét különböző számviszonyt* s ezen mint hét lépcsőn emelkedünk Istenhez. Ezt mutatta meg Szent Ágoston Az igaz vallásról írt könyvében és a Zenéről c. művének hatodik könyvében.⁵⁸ A különböző számok fokozatos haladását ismerteti s az érzéki valóságoktól a mindenség Alkotójához emel, hogy mindenben Istent lássuk.

Szerinte, ui., szám uralkodik a testekben, főképp a hangokban és szavakban s ezt hangzónak (sonantes) nevezi. Az ezekből elvont és érzékeinkkel fölfogott számok belénkhatolnak: occursores. Más számokat a testben hoz kifejezésre a lélek, amint ezt a taglejtésnél és a táncnál látjuk: progressores. Számok uralják az ismeretképre irányuló ügyítésben (reflexió) felfogott érzéki gyönyöröket is; ezeket érzékieknek (sensuales) hívja. Az emlékezetben tartott számoknak memoriales a nevük. Azokat a számokat, amelyeknek alapján mindent ítélünk, iudicialesnek mondja. Róluk mondtuk, hogy szükségképp az elme fölött állnak, tévmentesek és megítélhetetlenek. Ezekből nyomódnak lelkünkbe a művészet alapjául szolgáló számok: artificiales, amelyeket Szent Ágoston a fokok között nem említ, mert az ítéletet megalapozó számokkal vannak összefüggésben. Ezekből erednek a rendszámok (progressiva), amelyek alapján tömérdek művészi minta létesül, hogy a közbeesők a legértékesebb mintától a legalacsonyabbig rendben következzenek egymásután. Ide a hangzóktól az occursores, sensuales és memoriales számviszonyain keresztül emelkedünk.

Minden dolog szép és bizonyos mértékben tetszik. A szépség és a tetszetőség viszont nincs arány nélkül. Az arány alapja pedig elsősorban a szám. Ezért kell a számnak mindent megalapoznia. „A szám a Teremtő legkiválóbb mintája a lélekben”⁵⁹ s a Bölcsességhez vezető legvilágosabb nyom a dolgokban. Ez mindenki előtt nyilvánvaló s Istenhez a legközelebb áll. A legközelebb, ui., a hét számviszony vezet Hozzá. Ennek pedig az az eredménye, hogy amikor a számokat felfogjuk, a számbeli arányban gyönyörködünk s a számbeli arány alapján rendíthetetlen ítéleteinket megalkotjuk, az összes testekben és érzékelhető dologban Őt ismerjük meg.

11 Az első két fok megtanított arra, hogyan szemléljük nyomaiban az Istent. Ezt jelzi a szeráf lábához ereszkedő két szárny.⁶⁰ Megállapíthatjuk, hogy *a tapasztalati világ összes teremtményei az örök Istenhez vezetik a szemlélődő és bölcs ember lelkét*. A leghatalmasabb, legbölcsebb és legjobb ősök, az örök eredet, fény és teljesség, – mondom –, a ható, mintázó és rendező Művész árnyékai, visszhangjai, festmények ezek. Nyomok, utáztatok, ábrázolások, amelyek azért tárulnak elénk, hogy meglássuk az Istent. Isten adta jelek. Mintaképek, mondom, vagy inkább utáztatok, amelyeket a durva és érzékies elme elé azért nyújtott az Isten, hogy a látható érzéki dolgokból a láthatatlan szellemhez, a jelekből a jelzett valósághoz emelkedjék.

12 A tapasztalati világ teremtményei az Isten „láthatatlan dolgait”⁶¹ jelzik. Részben, mert Isten minden teremtmény kútfeje, mintája és célja. Minden okozat az első okra, minden másolat a mintaképre, minden út a célra utal, amely felé vezet. Vagy tulajdon mivoltukban teszik ezt, vagy prófétai előképekben, vagy angyali tevékenységükben, vagy természetfeletti rendeltetésükben. Ui., minden teremtmény természeténél fogva az örök Bölcsesség valamelyes képe, hasonmása, de kivált azok, amelyeket a Szentírás prófétai lélekkel a szellemi előkép rangjára emelt. Még inkább azok a teremtmények, amelyek közvetítésével

⁵⁸ Lásd továbbá *De vera relig.* c. 40–44, n. 70–82; *De lib. arb.* 1. 2, c. 8, n. 20–25 és c. 16, n. 41 sk.

⁵⁹ Boethius, *Arithmetica* 1. 1, c. 2.

⁶⁰ V. h. Iz. 6,2.

⁶¹ Róm 1,20.

angyal képében akart megjelenni. Leginkább pedig azok, amelyeket jelnek akart alapítani, amelyek nemcsak jelek, közös nevüknél fogva, hanem szentségek is.

13 Mindebből megállapíthatjuk, hogy „ami láthatatlan Istenben, észlelhető a világ teremtése óta, az értelem a teremtmények révén fölismeri, úgy hogy akik ezekre figyelni nem akarnak s Istent ezekben megismerni, áldani és szeretni nem akarják, menthetetlenek.”⁶² Nem akarnak a sötétségből Isten csodálatos világosságára kerülni. „Hála pedig Istennek, a mi Urunk Jézus Krisztus által,”⁶³ aki „a sötétségből hívott bennünket az ő csodálatos világosságára,”⁶⁴ hogy e kívülről adott fények által lelkünk tükrébe vonuljunk ismét, oda, ahonnan az Isten tükröződik.

---

⁶² Uo.

⁶³ 1Kor 15,17.

⁶⁴ 1Pét 2,9.

III. Isten megismerése természetes képességeinkbe oltott képmásában

1 A két említett fok, az összes teremtményből tükröző nyomon vezetett Istenhez. Elsegített bennünket annyira, hogy magunkba, azaz lelkünkbe húzódhassunk, ahol az Isten képe ragyog.⁶⁵ A harmadik fokon tehát magunkba szállunk, künnhagyjuk mintegy a pitvart s megkíséreljük a sátor előrésében, a szentélyben,⁶⁶ a *tükörkép segítségével* (per speculum) meglátni az Istent. Itt az igazság fénye gyertyatartóról világít lelkünk arcába, amelyből a Szentháromság képe sugárzik vissza.

Vonulj tehát magadba és lásd, milyen hön szereti lelked önmagát. Nem szeretné, ha nem ismerné, és nem ismerné, hogyha nem emlékeznék önmagára.⁶⁷ Értelmünk, ui., semmit sem fog föl, ami nincs emlékezetünkben. Ebből lásd meg, – ne a testi, hanem a lelki szemeddel –, hogy lelkednek három képessége van. Nézd e három képesség működését és készségét s megláthatod Istent magadon, mint tükörképen keresztül, azaz „tükör által homályban szemlélheted.”⁶⁸

Az emlékezetnek nemcsak a jelenlevő, testi és időleges, hanem a folyamatos, egyszerű és örök dolgok megtartása és megjelenítése is föladata.

2 Az *emlékezet* a múltakat a visszaemlékezésben, a jelen valókat a megismerésben, a jövő dolgokat az előrelátásban tartja meg. Megjegyzi továbbá az egyszerű dolgokat, a folytonos és osztott mennyiségek elveit, amilyen a pont, a pillanat, és az egység. Ezek nélkül lehetetlen elgondolni mindazt, ami belőlük folyik. Végül mindenkorra megőrzi a tudomány örök elveit és alaptételeit. Amíg csak az észre szorul, nem feledkezhetik meg róluk annyira, hogy amikor hallja, ne helyeselje és beljük ne egyezzen. Nem fogja fel újra azokat, hanem mint beléoltott és otthonos tartalmakat, csak felismeri. Kiviláglik ez az ily tételekből: „egy dolgot csak állítani vagy tagadni lehet,” „az egész nagyobb, mint valamely része,”⁶⁹ vagy bármily más alaptételből, amelyben nincs elvi ellenmondás.

Az első tényleges emlékezésben, amely a múlt, a jelen és a jövő dolgokra vonatkozik, az emlékezet az öröklét jellegét viseli, amelynek osztatlan jelene minden időre kiterjed. A másodikból kitűnik, hogy nemcsak a kívülről származó képzetek alkotják az emlékezetet, hanem felülről is kap egyszerű tartalmakat, amelyek nem jöhetnek az érzékek kapuin és a képzetekkel. A harmadikból pedig azt látjuk, hogy változatlan fényt is hord magában, amelyben a változatlan igazságokra emlékszik. Tehát az emlékezet működése is mutatja, hogy a lélek Isten képe és mása. S ez a kép annyira a lélekben van s úgy van meg benne, hogy Istent csakugyan felfogja és „képes őt magába fogadni és részesedhet benne.”⁷⁰

3 Az *ismerőtehetség* tevékenysége: fogalmak, ítéletek és következtetések alkotása.

⁶⁵ Bonaventúra minden teremtményben Isten hasonlatosságát keresi. A teremtmények annál tökéletesebbek, mennél hasonlóbba Istenhez. Az esztelen teremtmények csak nyomok, az értelmesek képmások, a megszentelő kegyelem és a három isteni erény birtokában levő lélek pedig Isten hasonmása.

⁶⁶ A szent sátor leírását lásd Kiv 26, különösen a 34. és 35. verset.

⁶⁷ Az emlékezetnek Szent Bonaventúránál bővebb jelentése van. Több a funkciója: nem csak az elmúlt, hanem a jelen és jövő dologra is kiterjed.

⁶⁸ 1Kor 13,12.

⁶⁹ Arist., *Metaph.* IV. text. 15. (III. c. 4) és *Metaph.* V. text 25.

⁷⁰ Aug., *De Trinit.* XIV, c. 8, n. 11.

A fogalmak jelentését az értelem fogja fel, amikor megismeri a dolgok meghatározását. A meghatározás egyetemes fogalmakkal történik. Az egyetemes fogalmakat ismét egyetemesebb fogalmakkal határozzuk meg, mígnem eljutunk ahhoz a legmagasabb és legegységesebb fogalomhoz, amelynek ismerete nélkül nem foghatjuk fel az alárendelt fogalmakat. Míg nem tudjuk, hogy mi az önmagától való lét, addig nem tudhatjuk a többi lény meghatározását sem. Magát a létet viszont nem ismerhetjük meg jegyei nélkül. Ezek: egység, igazság, jóság. Mármost a létet fogyatékosnak és teljesnek, tökéletesnek és tökéletlennek, lehetségesnek és ténylegesnek, bizonyos szempont szerint és önmagában, résznek és egésznek, mulandónak és állandónak, mástólvalónak és magátólvalónak, nemléttel vegyesnek és szín-létnek, függőnek és függetlennek, utóbbinak és előbbinek, változónak és változatlanak, egyszerűnek és összetettnek ismerjük meg. Ám „a tagadás és hiány ismerete valóságos létet tételez fel.”⁷¹ Tehát csak akkor jön rá a dolgok végére járó elme a teremtett dolgok értelmére, ha a legtisztább, legvalóságosabb, legteljesebb és föltétlen lét ismerete ebben segíti. Ez pedig a föltétlen és örök Lét, amely minden dolog alapját a maga tisztaságában tartalmazza. Hogy is jönne rá elménk valamely dolog fogyatékos és befejezetlen voltára, ha a hiánynélküli létet nem ismerné? Hasonlóképpen vagyunk a többi említett tulajdonságokkal is.

Akkor mondjuk, hogy elménk valamely állítás értelmét fölfogja, ha biztosan tudja, hogy igaz. Ez az igazi értelemben vett tudás, mert csak ez az ismeret zárja ki a tévedést. Tudja, hogy az igazság nem lehet más. Tudja, hogy az igazság változatlan. S minthogy elménk változékony, épp azért csak a változatlanul sugárzó fény világánál láthatja meg a változatlanul ragyogó igazságot. Ez pedig nem lehet változó teremtmény. Csak az a fény lehet, amely „megvilágosít minden világra jövő embert,” „az igaz világosság,” és „az Ige, mely kezdetben Istennél vala.”⁷²

A *következtetés* tartalmát pedig akkor fogja fel elménk igazában, ha látja, hogy a következmény szükségképpen folyik az előzetekből. Ezt nemcsak a szükségszerű fogalmakban látja, hanem az esetlegesekben is; amilyen ez is: ha az ember fut, akkor mozog. S ezt a szükségképes helyzetet nemcsak a meglévő dolgokban veszi észre, hanem a nemlétezőkben is. Mert ha a létező emberről világos, hogy amikor fut, mozog, akkor a nemlétező emberre nézve is világosnak kell lennie. Az ilyen következtetés szükségszerűsége nem a dolog anyagi létezéséből folyik, – hiszen az esetleges. Sem abból, hogy mint gondolat a lélekben van, mert ha nem a dologban lenne, merő feltevés volna. Tehát az örök művészi mintából kell folyania, minthogy a dolgok elrendezése és egybeilleszkedése az örök művészetben levő ábrázolásuknak felel meg. Ezért mondja Szent Ágoston az Igaz vallásról szóló művében,⁷³ hogy minden helyesen következtető elme fénye ennél az igazságnál fog tüzet s hozzá igyekszik vissza.

Ebből világos, hogy elménk az örök igazsággal van összeköttetésben. Hiszen csak az ő tanítása mellett képes az igazat bizonyosan fölfogni. Mesteredet, az igazságot azonban csak akkor láthatod meg magadon mint tükörképen keresztül (per te), hogyha szenvedélyek és képzelmekek nem kötnek s nem helyezkednek felhők gyanánt közéd és az igazság sugara közé.

4 A választó képesség (akarat) működését a latolgatásban, az ítéletben és a vágyódásban figyelhetjük meg.

A latolgatás kutatás az után, hogy mi a jobb: ez vagy az? Jobbnak azért tartunk valamit, mert a legjobbhoz közelebb áll. A nagyobb hasonlóság miatt áll közelebb hozzá. Senki sem tudhatja másképp, hogy ez jobb annál, csak ha tudja, hogy hasonlóbb a legjobbhoz. Hogy

⁷¹ Averroes, *De anima* III. text. 25.

⁷² Jn 1,1.9.

⁷³ C. 39, n. 76.

pedig valami máshoz hasonlóbb, nem tudhatja másképp, csak ha ismeri azt a „mást.” Nem tudom, hogy ez hasonló Péterhez, hogyha nem ismerem Pétert. Tehát minden latolgatásban szükségképpen megvan a legfőbb jó belénkoltott ismerete.

Biztos ítéletet az egybevetendő dolgokról csak bizonyos törvények alapján alkothatunk. Viszont senki sem ítélet a törvény alapján biztosan, csak ha bizonyos abban, hogy a törvény helyes és azt magát már nem kell bírálnia. Ám lelkünk is ítéletet alkot maga fölől. Azonban nem ítélet meg azt a törvényt, amelynek alapján ítélet. Tehát a törvény elménk fölött áll s a szerint ítéletünk, ami belénk van oltva. Márpedig senki sincs az emberi lélek fölött, egyedül az, aki alkotta, ítélőképességünk tehát, ha egészen a dolgok gyökeréig hatol, az isteni törvényekig jut el.

A vágy főképp arra irányul, ami a legjobban vonz. A legjobban az vonz, amit a legjobban szeretünk. Legjobban viszont azt szeretjük, ami a legjobban boldogít. Ám nem boldogít más, mint a legfőbb jó és a végső cél. Tehát csak a legfőbb jót áhítja az emberi vágy mindenben, akár maga a legfőbb jó az, akár valamely utánzata. Akkor a legfőbb jónak ereje, hogy mindent vágyódásból utána szeret a teremtmény. Csak akkor csalódik és téved, ha a képet és a látszatot tartja valóságnak.

Lásd hát, mily közel áll a lélek Istenhez s miképp vezet az emlékezet az örökkévalóhoz, az értelem az igazsághoz és a választóképesség a legfőbb jóhoz.

5 *A képességek rendje, eredete és működése* pedig a Szentháromsághoz vezet. Az emlékezet hajtása, – mintegy gyermeke –, az értés. Mi, ui., akkor értünk meg valamit, amikor az emlékezetben levő ismeretkép az értelem legmagasabb csúcsán feltűnik. Ez pedig nem más, mint az ige. Az emlékezet és az értelem leheli mindkettőjük kapcsát, a szeretetet. Ez a három: nemző, ige és szeretet, a lélekben emlékezet, értelem és akarat alakjában van meg. Lényegileg azonosak, egyenlők egymással, egyaránt örökkévalók és teljesen átjárják egymást. Ha tehát Isten tökéletes szellem, akkor van emlékezete, értelme és akarata, veleszületett Igéje és van lehelt Szeretete. Ezek szükségképpen különböznek, mert az egyik a másiktól ered. Nem mint lényeg, sem járulékképpen, hanem személy módján.

Amikor tehát a lélek magábanéz, önmagán mint tükrön át (per speculum) az Atya, a Fiú és a Szeretet szemléletére jut. Ez a három személy egyformán örökkévaló, egyenlő és lényegileg azonos. Úgy azonban, hogy mindegyik az összes többiben benne van, de az egyik nem a másik, hanem mind a három egy Isten.

6 Arra a szemléletre, amelyben a lélek a három és egy őselvet, a lelki tehetségek hármasságában és egységében mint Isten képemésében megismeri, a *tudomány* fénye segít. A tudomány tökéletesíti és oktatja a lelket s a Szentháromságot hármisan állítja elénk.

Minden bölcselkedés vagy természet- vagy elméleti- vagy erkölcsbölcsélet. Az első a létezés okát kutatja és az Atya hatalmára mutat, a második a megismerés alapjaira tanít és az Ige bölcsességét mintázza, a harmadik a helyes életet sürgeti és a Szentlélek jóságát hirdeti.

Mármost az első metafizikára, matematikára és fizikára oszlik. A metafizika a dolgok lényegét, a matematika a számokat és képleteket, a fizika a dolgok természetét, erejét és kifejtett hatását tárgyalja. Az első az ősohhoz, az Atyához vezet, a második az Atya képmásához, a Fiúhoz, a harmadik a Szentlélek ajándékához.

A második feloszlik: grammatikára, – ez a kifejezésre képesít –, logikára, – az érvelésre és a retorikára, mely meggyőzésre és megindításra oktat ki. Ez is a Szentháromság titkát javallja.

A harmadik az egyén, a család és a társadalom etikájára oszlik. Az első az Atya születetlenségére, a második a Fiú nemzésére, a harmadik a Szentlélek szabadságára utal.

7 Mindezek a tudományok biztos és csalhatatlan törvényeken nyugszanak. Fények és sugarak a törvények, amelyek az örök törvényből szüremlenek a lelkünkbe.⁷⁴ Az ekkora fényvel bevilágított elme, ha nem vak, önmagából (per semetipsum) jut el az örök fényesség szemléletére. Ennek a fénynek a sugárzása és látása a bölcslet csodálatra indítja és zavarba hozza a hitelent, hogy értsen és beteljesedjék a jövendölés: „Ragyogó vagy te, – főnségesebb, mint az örök hegyek, megrettennek tőled mind az oktalan szívűek.”⁷⁵

---

⁷⁴ Lásd a 2. fejezet 10. jegyzetét.

⁷⁵ Zsolt 75,5 sk.

IV. Isten megismerése a kegyelemben megújított hasonmásában

1 Nemcsak magunkon áthaladva (per nos) emelkedhetünk Istenhez, hanem *magunkban* (in nobis) is megláthatjuk az első Okot. S mert a megismerésnek ez a módja magasabb, mint az előbbi, azért ez elmélkedésünk negyedik foka. Különös, mily kevesen keresik magukban az ősokot, holott – amint már megmutattuk –, Isten annyira közel van lelkünkhöz. Magyarázata kézenfekvő. Az emberi elme foglalatosságai közben elszórakozik s nem vonul magába emlékezetével, képzetek halmozzák el s nem tér magába értelmével, kívánságok csalogatják és egyáltalában nem zárkózik magába, hogy vágyait a belső édességre és a lelki öröme irányozza. Teljesen az érzéki dolgokban fetreng s képtelen magába, az Isten képmásába visszavonulni.

2 Ki hová esik, ott is marad, míg nem jön valaki és felemeli.⁷⁶ Lelkünk sohasem emelkedik ezekből a tapasztalati dolgokból a saját és az örök Igazság szemléletére önmagunkban, ha az Igazság emberi alakot nem ölt Krisztusban és az ember lajtorjája nem lesz s helyre nem hozza azt az első létrát, amelyet Ádám összezúzott.

Világosítson meg mégannyira is valakit a természettől veleszületett és szerzett tudomány fénye, nem térhet magába gyönyörködni az Úrban⁷⁷ másképp, csak Krisztus segítségével, aki azt mondta:⁷⁸ „Én vagyok az ajtó. Aki énrajtam keresztül megyen be, az üdvözüli; és bejár és kijár és legelőt talál.” Ehhez az ajtóhoz azonban csak akkor közeledünk, ha benne hiszünk, remélünk s őt szeretjük. Ha tehát az Igazság élvezetére, mint valami paradicsomba, vissza akarunk vonulni, Jézus Krisztus, az Isten és az emberek közvetítője⁷⁹ iránti hittel, reménnyel és szeretettel kell belépnünk, „Ő a paradicsom közepére ültetett élet-fa.”⁸⁰

3 A három isteni erénybe kell tehát öltöztetnünk lelkünk képét. Bennük tisztul, világosodik meg és tökéletesedik a lélek. S így megújul a kép, hasonlóvá válik a mennyei Jeruzsálemhez és részese lesz a küzdő Egyháznak, amely az Apostol szerint, a mennyei Jeruzsálem gyermeke. Azt mondja, ui.: „az a magasságbeli Jeruzsálem pedig szabad, mely a mi anyánk.”⁸¹ A lélek tehát hisz Jézus Krisztusban, remél benne és szereti Őt, a megtestesült, teremtetlen és belélelt Igét, az utat, az igazságot és az életet.⁸² Míg hitével Krisztust, a teremtetlen Igét, az Atya igéjét és fényét⁸³ igaznak vallja, – visszaszerzi a lelki hallást és látást. A hallást Krisztus igéjének felfogására, a látást pedig fénye ragyogásának szemlélésére. Míg reménykedve a belélelt Ige felfogására áhítozik, addig vágyban és szeretetben a lelki szaglószerzet szerzi vissza. Míg a szeretetben a megtestesült Igét öleli, addig az ízlést és a tapintást kapja vissza, hogy gyönyörködjen és elragadtatásos szerelmében átalakuljon. Az érzékek visszaszerzése után, míg jegyesét látja és hallja, szagolja, ízleli és öleli, – jegyesként ő is elénekelheti az Énekek énekét. A szemlélődés negyedik fokának

⁷⁶ Iz 24,20.

⁷⁷ Zsolt 36,4.

⁷⁸ Jn 10,9.

⁷⁹ 1Tim 2,5.

⁸⁰ Ter 2,9.

⁸¹ Gal 4,26.

⁸² Jn 14,6.

⁸³ Jn 1,1 és Zsid 1,3.

gyakorlására költötték ezt az énekét, amelyet „nem ért föl senki sem, csak aki megkapja,“⁸⁴ mert ez inkább a szerető lélek átélésének, mint az értelmi megfontolásnak dolga. Amikor ezen a fokon belső érzékünket, a legnagyobb szépség észrebevésére, a tökéletes összhang meghallására, a kábító illat szaglására, a mézédesség ízlelésére és a legnagyobb gyönyörűség felfogására helyrehoztuk, – lelkünk, áhítatba merül, csodálkozik, ujjong és készen áll a lelki elragadtatásra. Ezekre vonatkozik az Énekek énekének három felkiáltása. Az első az áhítat telítettségéből fakad. Olyan tőle a lélek, „mintha tűzoszlop lenne, illatozva mirhától, és tömjéntől.“⁸⁵ A második a nagy csodálkozásból fakad s a lélek a hajnalhoz, a Holdhoz és a Naphoz válik hasonlónak,⁸⁶ új és új megvilágítások töltik be s a Jegyes szemléletére ragadják a lelket. A harmadik a túlaradó örömtől tör föl: a lélek a kellemtől és gyönyörtől elalél s teljesen kedvesére támaszkodik.⁸⁷

4 Ezen érzékek megszerzése után lelkünk *hierarchikussá* lesz. Csak így lehet hasonlónak a mennyei Jeruzsálemhez. Ide senki se mehet be, csak az, akinek ez a Jeruzsálem a kegyelemben szívébe szállott, – amint Szent János látta a Jelenések könyvében.⁸⁸ A szívbe azonban csak akkor száll, hogyha lelkünk hierarchikus, azaz tiszta, megvilágosodott és tökéletes. Ez pedig akkor következik be, ha a kép az isteni erények, a szellemi érzékek gyönyörűsége és a magánkívüli elragadtatás hatása alatt megújul.

S így a lélekbe rajzolódnak a kilenc kar fokai, amelyekre bensejében annak rendjén előkészült az üdvözlésben, utasításban, vezetésben, elrendezésben, megerősítésben, parancsolásban, felvételben, kinyilatkoztatásban és megkenésben.⁸⁹ Fokról-fokra a kilenc angyali karnak felelnek meg ezek. Az emberi lélekben az első három ezek közül a természetre, a következő három az igyekezetre és a három utolsó a kegyelemre vonatkozik. A lélek most magába tér és a mennyei Jeruzsálembe vonul. Az angyali karokat szemléli s meglátja bennük az Istent, aki bennük lakik és minden tevékenységüket végbe viszi. Ezért

⁸⁴ Jel 2,17. – A megszentelő kegyelem a léleknek új ismerőtehetségeket ad, amelyeknek erejében az ember képessé válik arra, hogy közvetlenül csatlakozzék az isteni Igazsághoz, azaz közvetlenül megfogja, megtapasztalja a természetfölötti világ valóságait. Arra való, hogy lehetővé tegyék a minden kétséget kizáró megismerést ott, ahová a természeti tapasztalat és következtetés ereje már nem tud elhatolni. Képessé teszik a lelket arra, hogy új ismeretének birtokában boldog önátadásban vesse magát Isten karjába. Bonaventúra *sensus spirituales* névvel illeti ezeket a természetfeletti érzékeket, lelki érzékszerveknek mondja s misztikai analógiával érzékszerveink mintájára építi a megszentelő kegyelem organizmusába. Birtokában a lélek lát, hall, szagol, ízlel, tapint s amennyire zárandóságunk korlátai megengedik, megéri a közvetlen Isten-látás, még inkább az Isten-élvezés és bírás lehető teljességét. Magyarban lelki érzékeknek vagy lelki megtapasztalásnak fordítjuk. Elsősorban és sajátosan megérzést jelent, mert nem új tevékenység ez, hanem a meglévő természetfeletti készség tökéletes kibontakozása. De gyakran érzéket is jelent. Itt sem új ismerőtehetség a kegyelemmel szemben, csak azokat a tevékenységeket értjük alatta, amelyekkel a kegyelem a megérzést kiváltja. V. h. L. Fr. Bonnefoy O. F. M., *Le Saint-Esprit et ses Dons selon Saint Bonaventure*. 1920, 210–15. Rosenmüller. *Religiose Erkenntniss nach Bonaventura*, 1925, 165. sk.; Gilson, i. m., 436; Ephrem Longpré O. F. M., *La theologie mystique de S. Bonaventure*, Archivum Franciscanum Historicum XIV (1921) 51–53.

⁸⁵ Én 3,6.

⁸⁶ Jel 2,17.

⁸⁷ Én 6,9.

⁸⁸ Jel 21,2.

⁸⁹ Én. 8, 5. – Pseudo-Dionysios után Szt. Bonaventúra is tanítja, hogy az értelmes valók fokozatos, azaz hierarchikus rendet alkotnak. A fokozat tagjai: Isten, angyal és lélek. E szerint beszél isteni, angyali és egyházi vagyis emberi hierarchiáról. A legfelsőbb foka az Isten, a Szentháromság; utána következik az angyalok háromszor három kara, végre az Egyház, amely magában foglal minden hierarchikus lelket. A hierarchia gyökere a Szentháromság, a teremtetlen hierarchia. A teremtett hierarchia a természeti kiválóság, az Istenhez való hasonlóság és kegyelmi élet foka szerint alakul az egyesekben. Nem más ez, mint Istenre, a Szentháromságra épített életrend. Célja, hogy a teremtményt az isteni megvilágosodás, a kegyelem, ismeret és erkölcsi kötelezettség erejében megtisztítsa, megvilágosítsa és tökéletesítse s így az embert Istenhez mennél hasonlóbbá tegye. Gilson, i. m. 426 sk. A 435. oldalon kiváló ábrázolásban látni a három hierarchia kiépítését.

írja Szent Bernát Jenő pápának:⁹⁰ „Isten a szeráfokban szeret, mint szeretet; a kerubokban ismer, mint igazság; a trónokban ül, mint méltóság; az uraságokban uralkodik, mint fölség; a fejedelemségekben kormányoz, mint legfőbb úr; a hatalmasságokban véd, mint oltalom; az erőkben működik, mint hatalom; az arkangyalokban kinyilatkoztatja magát, mint fény; az angyalokban segít, mint jóság”.

Mindezekből látjuk, hogy Isten „minden mindenben” azok lelkében, akik őt szemlélik s akikben túlradó szeretetének ajándékával lakik.

5 Amint az előző fokon a bölcsélet, úgy ezen a fokon az Istentől adott *Szentírás* az elmélkedés elengedhetetlen kelléke. A Szentírás, ui., elsősorban a megváltás művéről szól. Kiváltképp a hitről, reményről és szeretetről. Ezek az erények újítják meg a lelket. Különösen a szeretet. Róla mondja az Apostol,⁹¹ hogy a parancsolat végső célja, amennyiben „a tiszta szívből, a jó lelkiismeretből s a tettetés nélküli hitből származik”. Ez a „törvény teljesítése”, – mondja ugyancsak ő. S Üdvözítőnk azt állítja, hogy az egész törvény és a próféták kettőn függenek: Isten és a felebarát szeretetén.⁹² Mind a kettőt megtalálhatjuk az Egyház egyetlen jegyesében, Jézus Krisztusban, aki egyszerre felebarát és Isten, testvér és úr, király és barát, teremtetlen és megtestesült Ige, a mi teremtőnk és megújítónk. ő az Alfa és az Omega,⁹³ Ő a mi legfőbb hierarchánk, aki megtisztítja, megvilágosítja és tökéletessé teszi jegyesét, az egész Egyházat és minden szent lelket.

6 Erről a hierarcháról és az egyházi hierarchiáról szól az egész Szentírás. Kioktat arra, miképp kell *megtisztulnunk, megvilágosodnunk, tökéletessé válnunk* a benne rejlő három törvényben: a természet, az írás és a kegyelem törvényében. Vagy inkább három főrészeiben: a tisztító mózesi törvényben, a megvilágosító prófétai kinyilatkoztatásban és a tökéletesítő evangéliumi oktatásban. Vagy még inkább hármasság lelki értelmében: a tisztességes életre tisztító tropologikus, a világos megértést elősegítő allegorikus jelentésében, amely a szemlélődésben és a bölcsesség kellemes befogadásában éri el tökéletességét, így felel meg a három említett isteni erénynek, a megújított lelki érzékeknek és a három említett lelki elragadtatásnak s az elme hierarchikus tevékenységének, amelyekkel lelkünk magábaszáll, „a szentek ragyogásában”⁹⁴ szemléli Istent s benne mint a béke hajlékában alszik és pihen.⁹⁵ Jegyese meghagyta, hogy fel ne keltsék, míg ő nem akarja.⁹⁶

7 Ezen a két középső fokon magunkba vonulunk s a teremtett *lélek tükrében* szemfelkészültsége és tudományos készsége Istenhez vezet. Ez tűnik ki a harmadik fokon, megérthetjük, hogy az eszes lélek természettől veleszületett képességeinek tevékenysége, felkészültsége és tudományos készsége vezet Istenhez. Ez tűnik ki a harmadik fokon. Ugyancsak odakalauzolnak a lélek megújított képességei, a belénköntött erények, a szellemi érzékek és a szemlélődés; amint az a negyedik fokon kiviláglik. Továbbá odajutunk még a hierarchikus tevékenység útján: az emberi lélek tisztulása, megvilágosodása és tökéletesedése révén. Oda a Szentírás hierarchikus kinyilatkoztatásai nyomán, amelyet a mennyei szellemek hoztak az Apostol szava szerint: „A törvény az angyalok által rendeltetett és közvetítő által

⁹⁰ De consideratione V. c. 5, n. 12.

⁹¹ 1Tim 1,5.

⁹² Mt 22,40.

⁹³ Jel 1,8; 21,6 és 22,13.

⁹⁴ Zsolt 109,3.

⁹⁵ Zsolt 4,9.

⁹⁶ Én 2,7.

hozott”.⁹⁷ S végül odavezetnek a hierarchiák és a hierarchikus rendek, amelyek a mennyei Jeruzsálem mintájára helyezkednek el lelkünkben.

8 Amikor lelkünk ezekkel az értelmi megvilágításokkal betelik, az isteni Bölcsesség költözik belénk, mint az Isten házába. Isten leánya, jegyese, barátnője a lélek. Krisztusnak, a főnek tagja, testvére és társörököse. A Szentháromság temploma, amelyet megalapoz a hit, épít a remény s Istennek szentel a lélek s a test szentsége. Mindezt Krisztus igaz szeretete műveli, amely „kiáradt szívünkbe a Szentlélek által, mely nekünk adatott”.⁹⁸ E Lélek nélkül nem tudjuk meg az Isten titkait. Mert amint az emberek dolgait nem tudja más, csak az emberben lakozó lélek,⁹⁹ éppúgy az Isten dolgait sem ismeri más, mint az Isten Lelke.

Verjünk tehát gyökeret és vessünk alapot a szeretetben, hogy föl tudjuk fogni az összes szenttel együtt, mi az örökkévalóság hosszúsága, a jóság bősége, a fölség magassága és az ítélő bölcsesség mélysége.¹⁰⁰

---

⁹⁷ Gal 3,19.

⁹⁸ Róm 5,5.

⁹⁹ 1Kor 2,11.

¹⁰⁰ Ef 3,17.

V. Isten egységének megismerése alapfogalmából, a létből

1 Istent nemcsak kívülünk és bennünk ismerjük meg, hanem *magunk fölött* is. Künn a nyomokban, benn a képmásban, fölül pedig abban a fényben, amely lelkünket megbélyegzi.¹⁰¹ Az örök Igazság sugara ez, mert „lelkünket közvetlenül az Igazság ismeretére tanítja”.¹⁰² Aki az első módot gyakorolja, az a szent sátor pitvarában van; aki a másodikat, az a szentélybe lép; aki pedig a harmadikat, az a főpappal, a szentek szentjébe vonul, ahol a szövetség ládáján trónolnak a dicsőség kerubjai és beárnyékolják a kegyelemtáblát.¹⁰³ A kerubokban ismerjük meg azt a két módot, illetőleg fokot, amelyen az Isten örök és láthatatlan dolgait szemlélhetjük. Az egyik az Isten lényegi tulajdonságait, a másik pedig a személyi tulajdonságokat forgatja elméjében.

2 Az első főképp a létre szegezi a tekintetet s azt mondja, hogy az Isten legfőbb neve: „aki van”. A másik a jóságot tartja szem előtt s azt vallja, hogy ez az Isten első neve. Az első az ószövetségre van tekintettel, amely főképpen az Isten egységét hirdeti. Ezért mondotta az Úr Mózesnek: „Én vagyok, aki vagyok”.¹⁰⁴ A másik az újszövetségre vonatkozik, amely a személyek többségét határozza meg, mikor az Atya, a Fiú és Szentlélek nevében keresztel.¹⁰⁵ Mesterünk, Krisztus is, amikor az ifjút, aki a törvényt megtartotta, az evangéliumi tökéletességre akarta emelni, elsősorban és szabatosan a jóságot tulajdonította Istennek. „Senki sem jó, mondotta, csak egyedül az Isten”.¹⁰⁶ Damaszcén (Damaszkuszi Szent János) Mózes követi s azt tanítja, hogy „aki van” az Isten első neve. Dénes (Pseudo-Dionysius) Krisztushoz csatlakozik s azt mondja, hogy a „jó” az Isten elsődleges neve.

3 Aki tehát Isten láthatatlan dolgait lényegének *egységében* akarja szemlélni, az vesse tekintetét magára a Létre és lássa meg.¹⁰⁷ Ez a Lét annyira bizonyos magában véve is, hogy nem-létét el sem gondolhatjuk. A szín-lét úgy zárja ki a nem-létet, mint a semmi a létet. Amint a merő semmiben semmi sincs a létből és a lét tulajdonságaiból, éppúgy maga a Lét is mind tény és lehetőség szerint, mind valóságban és gondolatban teljesen a nem-lét híján van. S mert a nem-lét a létezés hiánya, épp azért csak a létiség címén juthat az értelemben, míg a lét önmagában is bejuthat; mert mindent, amit megismerünk, vagy nem-létezőnek, vagy képességi létnek, vagy tényleges létnek gondolunk. Ha tehát a nemlétet csak a lét, a képességi létet a tényleges lét által gondolhatjuk el; ha továbbá a lét merő ténylegességet jelent, akkor elsőnek kerül értelmünkbe. Ez pedig maga a merő ténylegesség (actus purus). Nem a lehetőséggel vegyes, korlátolt, részleges lét. Analóg értelemben vett lét sem; hisz ez a legtávolabb áll a valóságtól és a legkevésbé részesedik a létben. Tehát csak az isteni Lét lehet.

4 Csodálatos tehát *elménk vaksága*. Nem is látja azt, amit mindenben legelőször lát s ami nélkül semmit sem ismer. Amint a szem sem látja a különféle színek megfigyelése közben a

¹⁰¹ Zsolt 4,7.

¹⁰² Aug., Qq. q. 51, n. 2. 4. és Ps. Aug., *De spiritu et anima*, c. 11.

¹⁰³ Kiv 25–28.

¹⁰⁴ Kiv 3,14.

¹⁰⁵ Mt 28,19.

¹⁰⁶ Lk 18,19.

¹⁰⁷ *De fide orthodoxa* I. c. 9.

fényt, amelynek világánál lát, úgy van lelki szemünk is, amikor az egyedi és az egyetemes létre ügyel: magát a Létet, amely minden nemen kívül van, semmibe sem veszi, bár először ötlük az elme elé. Csakugyan igaz, hogy „úgy van lelki szemünk a természet szembeötlő tényeivel, mint a denevér szeme a fényvel”.¹⁰⁸ A létező dolgok sötét mozzanataihoz és az érzéki dolgok képzeletihez annyira hozzászokott, hogy a legfőbb Lény szemlélésekor is azt véli, hogy semmit sem lát. Nem érti meg, hogy ez a sötétség elménk legerősebb megvilágítása.¹⁰⁹ Úgy vagyunk vele, mint amikor szemünk a tiszta világosságot nézi s úgy tetszik, mintha semmit sem látna.

5 Nézd csak magát a *csupa-létet* s meglátod, gondolni sem lehet, hogy mástól való. Következésképpen és föltétlenül elsőnek kell gondolnunk, amely sem a semmitől, sem valóságos lénytől nem nyerheti létét. Mi is lenne magától akkor, ha maga a Lét sem lenne magától és magából? Azt is láthatod, hogy létében a hiánynak nyoma sincs. Következésképpen sohasem kezdődött és sohasem szűnik meg, hanem örök. Azt is megtudod, hogy semmi sincs benne, ami nem maga a lét. Ennek folytán semmiből sincs összetéve, hanem teljesen egyszerű. Aztán meglep, hogy ment minden lehetőségtől, mert a lehetőségben van valami a nem-létből. Ő a legvalóságosabb tény. Majd meglátod, hogy nincs benne fogyatkozás. Ő a legtökéletesebb. Végül kitűnik, hogy nincs benne különbség, hanem teljesen egy.

A tiszta, egyszerű és föltétlen való következőképpen első, örökkévaló, a legegyszerűbb, legvalóságosabb, legtökéletesebb és teljesen egy Lét.

6 Mindez annyira biztos, hogy az ellenkezőjét az elme nem is gondolhatja a Létről. Az egyik szükségképpen magában hordja a másikat. Ha a lét egyszerű Lét, akkor feltétlenül első. Ha első, akkor nem más teremtette, magától sem keletkezett, tehát örök. Ha első, örök és egyszerű, akkor a tény nem vegyül benne lehetőséggel, hanem merő tény. Ha első, örök, egyszerű és merő ténylegesség, akkor a legtökéletesebb; hisz nála hiányról vagy hozzáadásról szó sem lehet. Ha első, örök, egyszerű, tényleges és tökéletes, akkor teljesen egy. S ezt teljes fokban állítjuk mindegyikre vonatkozólag. „Amit különböző fokban mondunk, az sok dologra vonatkozhat, amit azonban teljes mértékben állítunk, azt csak egy dologra alkalmazhatjuk”.¹¹⁰ Ha tehát Isten első, örök, egyszerű, tényleges és tökéletes lényt jelent, akkor lehetetlen nem-létnek gondolni. S nem lehet több, csak egy. „Halld tehát, Izrael: az Úr, a mi Istenünk, egy Úr!”¹¹¹ Ha ezt lelked tiszta egyszerűségében átlátod, akkor némiképp átjárt már az örök fény sugárzása.

¹⁰⁸ De divin, nom., c. 3 § 1 és c. 4 § 1.

¹⁰⁹ Nem a teremtett és véges létről van itt szó, hanem a teremtetlen és végtelen Létről, a lét teljességéről. Egyedül ez az isteni lét van szöges ellentétben a semmivel. Szent Bonaventúránál Istennek ez a magátólvalósága az összes többi tulajdonságok gyökere. Az a név, amelyben az összes többi tulajdonságok foglaltatnak s amelyből a többi tulajdonságok levezethetők. A hittudósok jórésze ma is a magátólvalóságot (aseitas) tartja Isten metafizikai lényegének. V. h. Schütz, *Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere*, Bp., 1937² I., 313 sk. – Különböztetve ezt a fejezetet éppúgy, mint a 3. fejezet 3. pontját különös szeretettel idézték az ontologizmus hívei. Holott itt csak arról van szó, hogyan fogja fel az isteni létet a lélek az ötödik megvilágítási fokon. Az értelem sajátos tárgya a lét a maga egész terjedelmében, úgyannyira, hogy a nemlétet csak mint léthiányt ismerjük meg. A végső ontológiai és ismeretelméleti alapokat kutató elme arra jön rá, hogy az abszolút isteni létet fogjuk meg legelőször, anélkül azonban, hogy azt meg is ismernénk. Az isteni lét, mint igazság sugárzik elménkbe. Gilson, i. m., 438.

¹¹⁰ Arist, V. *Topic*. c. 3.

¹¹¹ MTörv 6,4.

7 Még ezek után is marad elég, ami csodálkozásra ragadhat, mert maga a Lét első és utolsó, örök és jelen, egyszerű és mégis a legnagyobb, tényleges és változatlan, tökéletes és mérhetetlen, egy és mégis mérhetetlenül sokoldalú. Ha tiszta szívvel csodálkozol ezen, még nagyobb világosság jár át, mihelyt meglátod, hogy azért utolsó, mert első. Az első, ui., mindent önmagáért tesz¹¹² s ezért kell végső célnak, kezdetnek és befejezésnek, Alfának és Omegának lennie. Azért jelen, mert örök. Az örök nincs mástól, nem múlik el magától, egyből másba nem változik, nincs múltja és jövője, csak jelene van. Nagy, mert egyszerű. Ami lényegében a legegyszerűbb, az erejében a legnagyobb, mert mennél jobban egyesül az erő, annál végtelenebb. Változatlan, mert a legténylegesebb. A legnagyobb tény a merő ténylegesség. Nem szerez újat, birtokából nem veszít s így képtelen a változásra. Mérhetetlen, mert tökéletes. A tökéletesnél jobbat, nemesebbet, méltóbbat és épp ezért nagyobbat el sem lehet gondolni. Minden ilyen lény mérhetetlen. Mérhetetlenül sokoldalú, mert szorosan egy. A legnagyobb egység minden többség közös oka. Közös ható-, minta- és céloka minden dolognak: „létezésük oka, megismerhetőségük alapja és életük zsinórmértéke”.¹¹³ Végtelen sokoldalúságát nem úgy kell érteni, mintha mindennek lényege lenne, hanem csak úgy, hogy az összes dolgok legkiválóbb és legegyetemesebb oka. S mert ereje a legtömörebben egyesül lényegében, azért hatékonysága a legvégtelenebb és a legtöbbszörösebb.

8 *Ismételjük:* Mert legtisztább és föltétlen lény, mert merő lét s mert első és utolsó, azért minden dolognak eredete és végső célja. Mert örök és jelen, azért minden időtartamot felülmúl és áthat, mintha az idő kerülete és középpontja lenne egyszerre. Mert egyszerű és hatalmas, azért teljesen belül és kívül van mindenben. „Olyan szellem-kör, amelynek középpontja mindenütt van, kerülete azonban sehol”.¹¹⁴ Mert merő ténylegesség és változatlan, – ő maga mozdulatlanul mozgat mindent.¹¹⁵ Mert tökéletes és mérhetetlen, – „mindenben van, de nem bezárva, mindenben kívül, de nem kizárva, minden fölött, de nem emelten, minden alatt, de nem elnyomva”. S mert szorosan egy és végtelenül sokoldalú, azért „minden mindenben”¹¹⁶ s legyen bár minden sok, ő maga egy marad. A szoros egység, a ragyogó igazság és az színtiszta jóság folytán benne van minden erő, minden minta, minden közlékenység. „Belőle, általa és érte van minden,”¹¹⁷ mert ő mindenható, mindentudó és teljesen jó. Őt tökéletesen látni, – maga a boldogság. Ahogy Mózesnek mondta: „Megmutatom majd neked egész jóságomat”.¹¹⁸

¹¹² Péld 16,4.

¹¹³ Aug., VIII. *De Civ. Dei* c. 4.

¹¹⁴ Alan. ab Insulis, *Theolog. regul.* regul. 7.

¹¹⁵ Boeth., III. *de Consolat.* metr. 9.

¹¹⁶ 1Kor 15,28.

¹¹⁷ Róm 11,36.

¹¹⁸ Kiv 22,19.

VI. A Szentháromság megismerése gyökeréből, a jóságból

1 Az isteni lényeg szemlélete után emeljük lelki szemünket a *Szentháromságra*, hogy így az első kerub mellé a másodikat is odahelyezzük.¹¹⁹ Amint a lényegi mozzanatok szemlélésénél a lét a gyökérelv és a név, amelyben a többi tulajdonság elénkötlik, éppúgy az eredések szemléletének a „jó” a legfőbb alapja.

2 Lásd tehát és figyeld meg, hogy a *legnagyobb* az, amelynél jobbat egyszerűen el sem lehet gondolni. Így van aztán, hogy az ilyet tulajdonképpen nem is gondolhatjuk nemlétezőnek, mert mégis csak jobb lenni, mint nem lenni. S innen van, hogy nem is lehet tulajdonképpen másnak gondolni, mint egynek és háromnak. A jóról, ui., azt állítjuk, hogy önmagát közli. Tehát a legfőbb jónak a leginkább kell önmagát közölnie. A leggazdagabb kiadásnak (közlésnek) valóságosnak és belsőnek, lényeginek és személyinek, természetesnek és önkéntesnek, hiánytalanoknak és tökéletesnek kell lennie. Ha a legfőbb jóban nem lenne öröktől fogva valóságos és egyállagú eredés, és ha nem lenne benne az előhozó elvvel egyenrangú személy a nemzés és a lehelés módján, – örök társelve az örök elvnek, – tehát szeretett és együttesen szeretett, nemzett és lehelt, azaz Atya, Fiú és Szentlélek, – akkor nem lenne a legfőbb jó, mert nem közölné magát a legnagyobb fokban. Az időbeli közlés a teremtményben kicsiny pont az örök jóság mérhetetlenségéhez viszonyítva. Ennél bővebb közlést is elgondolhatunk, mégpedig azt, amelyben a közlő egész lényegét és természetét adja másnak. Tehát nem lenne a legnagyobb jó, ha ezt valóságban vagy gondolatban nélkülözhetné.

A csupa-jóság merő ténye (actus purus) a szeretet kútfejének, aki szeretetében ingyenes, köteles és a kettőt egyesítő szeretettel szeret. Ez a természet és akarat legbőségebb áradása. Áradás az Ige módján, akiben minden kifejezve, és áradás az Ajándék módján, akiben a többi adomány adva van. Ha tehát ezeket lelki szemmeddel mind szemlélni bírod, megláthatod, hogy a legfőbb jó közlékenysége szükségessé teszi az Atya, Fiú és a Szentlélek hármasságát.¹²⁰ A legfőbb jóságból kifolyólag szükségképpen fennáll köztük a hiánytalan közlékenység, a hiánytalan közlékenységből a tökéletes lényegi azonosság, a tökéletes lényegi azonosságból a szakasztott hasonlóság, a szakasztott hasonlóságból a teljes egyenlőség, ebből az örökön öröklét s az összes mondottakból a legmélyebb bensőség. A kölcsönös egymásba-válás révén az egyik a másikban van s az egyik a másikkal együttműködik, mert a lényeg, erő és tevékenység osztatlanul van meg a Szentháromságban.

3 Amikor ezeket szemléled, vigyázz s ne hidd, hogy megértetted a felfoghatatlant. Van még mit látni ebben a *hét sajátságban*, ami igen nagy csodálatra ragadja lelked. Mert itt a hiánytalan közlékenység megfér a személyek sajátságaival, a tökéletes lényegi azonosság a személyek többségével, a szakasztott hasonlóság a személyek különbözőségével, a teljes egyenlőség a renddel, az örökön örökkévalóság az eredéssel és a mély bensőség a küldéssel. Ki ne álmélkodnék ekkora csoda láttára?

¹¹⁹ V. h. Kiv 25, 29.

¹²⁰ Nem bizonyítékot keres itt Bonaventúra a Szentháromság titkának megfejtésére, hanem, csak analógiát nyújt. Ez az analógia Szent Ágoston De natura boni c. művéből veszi alap gondolatát, amelyet aztán a szentviktori iskola közvetítésével a nagy ferences teológusok dolgoznak ki mai határozottságra és szabatoságára. Schütz, i. m., 30.

A legbiztosabban akkor értjük meg, hogy mindez benne van a Szentháromságban, ha szemünket a legfőbb jóságra irányítjuk. Ha, ui., maradéktalan közlékenység és igazi áradás van, akkor igazi benne az eredet és a különbözőség is. S mert egészet közöl s nem részt, épp azért mindazt adja, amije van, vagyis az egészet. Miértis az eredő és az előhozó a sajátságokban különbözik, lényegében azonban egy. Mivel tehát sajátságaikban különböznek, azért vannak személyi tulajdonságaik, azért van több személyük, eredéssel keletkeznek és van rendjük, – nem ugyan időbeli, hanem keletkezési, – és van küldés, – de ez sem helyi változtatás, hanem ingyenes lehelés az előhozó személy azon tekintélye címén, amelyen a küldő a küldettel vonatkozásban van. Mivel pedig lényegileg egyek, azért mivoltukban, alakban, méltóságban, örökkévalóságban, létezésben és körülírhatatlanságban is egynek kell lenniök.

Míg ezeket egyenként szemléled, van miből az igazságot megismerned! Amíg ezeket egybeveted, van min nagy csodálkozásra ragadtatnod! Hogy azonban lelked az ámulattól erre a csodálatos szemlélődésre emelkedjék, ezeket együttesen kell nézned.

4 Az egymással szembenező kerubok is ezt jelképezik. Az sincs titok nélkül, hogy arccal a kegyelemtábla felé fordulnak.¹²¹ Így igaz, amit az Úr Szent Jánosnál mond:¹²² „Az pedig az örök élet, hogy megismerjenek téged, egyedül igaz Istent, és akit küldöttél, Jézus Krisztust”. Az Isten lényegi és személyi tökéletességeit, ugyanis, nemcsak önmagukban, hanem tekintettel az Isten és az ember fölötté csodálatos egyesülésére, Krisztus személyes egységében is meg kell csodálnunk.

5 Ha az első kerub vagy s az Isten *lényegi tökéletességeit* szemléled, elcsodálkozol: az isteni valóság egyúttal első és utolsó; örök és jelen; egyszerű és legnagyobb, azaz körülírhatatlan; mindenütt jelen van, de soha meg nem foghatjuk; a legténylegesebb, de soha sem mozog; a legtökéletesebb s nincs benne fölösleg és hiány, mégis mérhetetlen és határtalanul végtelen; tökéletesen egy és mégis mindent magábazár, mert benne van minden erő, minden igazság és minden jószág. Tekints hát a kegyelemtáblára és ámulj: Benne (Krisztusban) az első egyesül az utolsóval, az Isten a hatodik napon teremtett emberrel, az örökkévaló az idők teljességében Szűztől születik s mulandó emberrel egyesül, a legegyszerűbb a leginkább összetett, a legelevenebb élet azzal, aki legtöbbet szenvedett és meghalt, a legtökéletesebb és mérhetetlen a korlátolttal, a tökéletesen egy s értékében és erejében mérhetetlenül sokoldalú Isten az összetett és a többtől különböző egyeddal, ti., az ember Jézus Krisztussal.

6 Ha a másik kerub vagy s a *személyi sajátságokat* szemléled, elcsodálkozol azon, hogy a közlékenység megfér a sajátsággal, a lényegi azonosság a többességgel, a szakasztott hasonlóság a személyességgel, az egyenlőség a renddel, az együttes öröklét az eredéssel, a kölcsönös bensőség a küldéssel. A Fiút az Atya, ők ketten pedig a Szentlelket küldik, aki mégis mindig velük van s tőlük soha el nem válik. Most nézz a kegyelemtáblára és csodáld, hogy Krisztusban a személyi egység megfér a hármas állaggal¹²³ és a kettős természettel, a teljes megegyezés az akarat többességével, az isteni és emberi tulajdonságok fölcserélhetősége a sajátságok sokaságával, az együttes imádás a kiválóságok nagy számával, az együttes magasztalás a számos méltósággal, a közös uralom a tömérdek hatalommal.

¹²¹ V. h. Kiv 25,20.

¹²² Jn 17,3.

¹²³ V. h. *Itin.* I. fej. 3.

7 Ebben az elmélkedésben a lélek tökéletesen megvilágosodik s a hatodik napon meglátja az Isten képére teremtett embert. A kép a hasonlóság kifejezése. Lelkünk az Isten Fiában, *Krisztusban*, aki természeténél fogva a láthatatlan Isten képe-mása, meglátja az oly csodálatosan fölmagasztalt és oly kifejezhetetlenül egyesült emberséget s együttlátja az elsőt és utolsót, a legfölségesebbet és a legalantasabbat, a kerületet és a középpontot, az Alfát és az Omegát, az okozatot és az okot, a Teremtőt és a teremtményt, „a belül és kívül teleírt könyvet”.¹²⁴ Most már elérte azt a bizonyos tökéletességet, hogy a hatodik fokon, mintegy a hatodik napon eljusson Istennel a megvilágosodás tökéletességére. Már csak a pihenés napja van hátra, amelyen a kutató emberi elme a lélek boldogságában „megnyugodjék minden munkától, melyet folytatott”.¹²⁵

---

¹²⁴ Jel 5,1 és Ez 2,9.

¹²⁵ V. h. Ter 2, 2.

VII. Az elme megnyugvása a lelki és misztikai elragadtatásban és az érzelmek teljes elmerülése Istenben

1 E hat elmélkedésben, Salamon valódi trónjának hat lépcsőjén, az igazi béke-kedvelő elérte a békét. Oly lelki nyugalmat talál, amilyen Jeruzsálemben van. Az igazi szemlélődő lelke a mennyei bölcsesség világosságával telik meg s hat szeráfszárnyal emelkedik fölfelé. Így kell magát gyakorolnia az első hat napon, hogy végre megérje a nyugalmas szombatot. Lelkünk meglátta az Istent magán kívül: a nyomok közvetítésével (per vestigia) és a nyomokban (in vestigiis); önmagában: a kép közvetítésével (per imaginem) és a képben (in imagine); önmaga fölött: a bennünk visszatükröző isteni világosság másának közvetítésével (per similitudinem lucis) és a fényben magában (in ipsa luce).¹²⁶ A hatodik napon annyira jut, hogy az első és legfőbb Okban s az Isten és az emberek közt közvetítő Jézus Krisztusban¹²⁷ oly dolgokat lát, amelyekhez fogható nincs a teremtmények között s amelyek az emberi elme képességét meghaladják. Mostmár csak az van hátra, hogy míg ezekről elmélkedik, felemelkedjék s nemcsak ezen a látható világon, hanem *önmagán is felülkerekedjék*. Ebben az átvonulásban Krisztus az út és a kapu,¹²⁸ Krisztus a lajtorja és a szekér, „az Isten lábájára helyezett kegyelemtábla”¹²⁹ és „az öröktől fogva elrejtett titok”.¹³⁰

2 Aki teljesen erre a kegyelemtáblára fordítja arcát s hittel, reménnyel és szeretettel, áhítattal, csodálattal, örvendezve, dicsérettel és ujjongással nézi a keresztenfüggő Krisztust, az vele együtt ünnepli az *átvonulást*, a húsvétot.¹³¹ A kereszt gerendáján vonul át a Vörös tengeren, Egyiptomból a pusztába vándorol¹³² s megizleli az elrejtett mannát.¹³³ A sírba fekszik Krisztussal. Külsőleg halottnak tetszik, mégis – amennyire a jelen életben lehetséges – hallja azokat a szavakat, amelyek a Krisztusban bízó lator felé a kereszten elhangzottak: „Ma velem leszesz a paradicsomban”.¹³⁴

3 Ebben részesült Szent Ferenc is, amikor a fölséges hegyen, – ahol az itt írottakat végigelmélkedtem –, elragadtatásában keresztreszegzett hatszárnyú szeráf jelent meg neki. Én és sokan mások hallottuk ezt attól a társától, aki akkor vele volt. Elragadtatásában Istenbe merült s a tökéletes szemlélődés oly példaképe lett, mint eddig a tevékeny életé volt, hogy – mintegy második Jákob és Izrael –¹³⁵ az igazi lelki embereket erre az átvonulásra és elragadtatásra meghívja.

4 Ha ez az átvonulás tökéletes, akkor minden értelmi tevékenységnek abban kell maradnia s a szív legmélyebb érzésének Istenhez kell szállnia és hozzá alakulnia. De ez rejtély és titok.

¹²⁶ Lásd *Itin.* I. fejj. 8. jegyz.

¹²⁷ V. h. 1Tim 2.

¹²⁸ Jn 14,6 és 10,7.

¹²⁹ V. h. Kiv 25,20.

¹³⁰ Ef 3,9.

¹³¹ Kiv 12,11. Húsvét átvonulást jelent héberül.

¹³² Kiv 14,16 sk. és 16,15.

¹³³ Jel 2,17.

¹³⁴ Lk 23,43.

¹³⁵ Ter 35,10.

„Senki sem ismeri, csak aki megkapja”;¹³⁶ senki sem kapja, csak aki kívánja; senki sem kívánja, csak az, akinek belsejét a Szentléleknek Krisztustól földre bocsátott tüze¹³⁷ lángralobbantja. Ezért mondja az Apostol,¹³⁸ hogy „ezt az elrejtett bölcsességet a Szentlélek nyilatkoztatta ki”.

5 Itt tehát semmit sem tehet a természet s keveset tehet az igyekvés. Keveset tulajdonítsunk a kutatásnak, sokat a kenetnek; keveset a nyelvnek, sokat a belső örömnék; keveset a szónak és írásnak, mindent az Isten ajándékának, a Szentléleknek; keveset vagy semmit a teremtménynek, de mindent a Teremtőnek, az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek. Így imádkozzunk Dénessel (Pseudo-Dionysius):¹³⁹ „Ó Szentháromság, Te végtelen lény, nagy Isten, aki a keresztényeket az isteni bölcsességre tanítod, – irányíts bennünket a misztikai jártasság egészen ismeretlen, vakító fényben úszó, égbenyúló csúcsára. Ott, a nagyonis világos homályban, a titokzatosan tanító csend korom-, de fölötté világos sötétjében vannak elrejtve az isteni tudomány új, föltétlen és változatlan titkai. Benne sugárzik vissza minden s a láthatatlan lélek túlon-tútelik a láthatatlan és fölötté becses javak ragyogásával.” Ez az Istennek szól. A barátunk pedig, akihez ezt írták, ugyancsak Dénessel mondjuk: „Te pedig, barátom, erőben járj a misztikai látások útján. Hagyd el az érzékeket, az értelmi tevékenységet, a látható és láthatatlan, a létező és nemlétező dolgokat s amennyire teheted, tudatlan vezess vissza mindent annak egységére, aki minden valóság és tudomány fölött van. Csak akkor emelkedel föl az isteni homály vakító világosságához, ha mérhetetlenül magad fölé és végtelenül az összes dolgok fölé emelkedel, mindent elhagysz és mindentől megszabadulsz”.¹⁴⁰

6 Azt kérdeed, *miképp történik ez?* A kegyelmet kérdezd s ne a tudományt, a vágyat s ne az értelmet, az ima sóhaját s ne az olvasmányokat, a jegyest s ne a tanítót, az Istent s ne az embert, a homályt s ne a világosságot. Ne a fényt, hanem a tüzet, amely teljesen lángralobbant s bódító kenetével és izzó hevével az Istenhez ragad. Isten ez a tűz, „kohója Jeruzsálemben van”.¹⁴¹ Krisztus gyújtotta meg gyötrő szenvedése közepette. Ezt csak az fogja fel igazán, aki elmondja:¹⁴² „Elmerülést áhít a lelkem és a halál után epednek csontjaim”. Aki ezt a halált szereti, megláthatja Istent, mert kétségtelenül igaz: „Nem láthat engem ember úgy, hogy életben maradjon”.¹⁴³

Haljunk meg tehát és vonuljunk a homályba. Teremtsünk nyugalmat törekvéseinkben, vágyainkban és képzeletünkben. Menjünk a megfeszített Krisztussal az Atyához ebből a világból,¹⁴⁴ és ha megláttuk az Atyát, mondjuk Fülöppel: „Elég nekünk”,¹⁴⁵ és halljuk Szent Pállal: „Elég neked az én kegyelmem”;¹⁴⁶ ujjongjunk Dáviddal és mondjuk:

„Érje bár testemet, szívemet enyészet,
Szívem Istene és osztályrésze mindörökké az Isten,

¹³⁶ Jel 2,17.

¹³⁷ V. h. Lk 12,29.

¹³⁸ 1Kor 2,10.

¹³⁹ De mystica theol. c. 1. §. 1.

¹⁴⁰ Az a világos homály, amelyről Bonaventúra beszél, a misztikusoknál otthonos fogalom. Az értelmi tevékenység háttérbe-szorulását és az akarati és érzelmi elemek előtérbe-nyomulását jelenti. Gilson, i. m. 443.

¹⁴¹ Iz 31,9.

¹⁴² Jób 7,15.

¹⁴³ Kiv 23,20.

¹⁴⁴ V. h. Jn 13,1.

¹⁴⁵ Jn 14,8.

¹⁴⁶ 2Kor 12,9.

Áldott legyen az Úr mindörökre
és mondja az egész nép:
Úgy legyen! Úgy legyen! Amen!”¹⁴⁷

---

¹⁴⁷ Zsolt 72,26. és 105,48.

Az Itinerariumban szóbanforgó bonaventúrai tanok lelőhelye

akarat III. 4.

ars aeterna I. 3, III. 3.

béke Előszó 1, VII. 1.

boldogság I. 1.

Bonaventúra Alvernán Előszó 2.

– békéje Előszó 2.

bölcselő-szemlélet I. 13.

bűn I. 8.

dolgok élvezése II. 2.

– hét sajátsága I. 14.

– Isten láthatatlan dolgait jelzik II. 12.

– megismerése II. 2.

– megízlése II. 2.

– tökéletessége és értéke I. 13.

egyesülés kegyelme II. 7.

Egyház teste I. 14.

előkép II. 12.

elragadtatás feltételei IV. 3.

emlékezet III. 2.

eredeti bűn és hatása I. 7.

eredések alapja VI. 1.

értelem V. 4.

érzékek öt kapuja II. 2, 3.

érzéki dolgok sajátságai II. 3.

érzékelés I. 4.

eszme-csírák I. 14.

észrevevés II. 4.

esztétika II. 5.

esztétikai tetszés II. 2.

fény lelkünk bélyege V. 1.

– mint forma II. 2.

Fiú nemzése II. 7.

fogalomalkotás II. 4., III. 3.

forma I. 14.

gyönyörködés II. 5.

hierarchikus lélek IV. 4.

– tevékenységek IV. 7.

igazság változatlansága III. 3.

- imádság I. 1.
 ismeret-kép II. 4, 7.
 ismerőkéesség III. 3.
 Isten, a gyönyör forrása II. 8.
 – az igazság fénye II. 9.
 – hatalma, bölcsessége, jósága I. 10. sk.
 – jósága VI. 2.
 – létének bizonyítása V. 3.
 – megismerése a fényben V. 1.
 – megismerése a látható világból II. 13.
 – megismerése magunkban IV. 1.
 – megismerése, magunk közvetítésével III. 1.
 – megismerése a nyomokban II. 1.
 – megismerése a nyomok közvetítésével I.
 – minden dolog alapja II. 9.
 – nyomai I. 2, 11. II. 7, III. 11.
 – ősi neve V. 2.
 – szín-lét V. 3.
 – tévedhetetlen szabály II. 9.
 – tulajdonságai V. 5. sk.
 Istenhez vezető létra három foka I. 1.
 isteni erények IV. 2, 5.
 isteni lét V. 3.
 ítélet II. 9, III. 3, 4.
 – alapja II. 6.
 ítélő tevékenység II. 6.
 jelképes teológia I. 7.
 jó, az Isten első neve V. 2.
 – közlékenysége VI. 2.
 – természete VI. 2.
- kegyelem I. 8, IV. 2, 4.
 – és igazság I. 7.
 – hatása IV. 3, 8.
 keletkező dolgok II. 2.
 kilenc kar a lélekben IV. 4.
 kisebb világ II. 2.
 kormányzó szellemek II. 2.
 következtetés III. 3.
 közbülső elemek II. 3.
 – érzékek II. 3.
 közlés természete V. 2, 3.
 Krisztus, a kegyelemtábla VI. 4.
 – a lelket helyreigazítja I. 7.
 – békéje Előszó 1.
 – elsőszülöttsége II. 7.
 – három valósága I. 3.
 –, a hierarcha IV. 5.
 – személyi egysége VI. 4. sk.
 – személyi egységének folyamányai V. 5. sk.

– szeretete IV. 5.
külső érzékek I. 10.

latolgatás III. 4.
legfőbb jó természete VI. 2.
lélek fullánkja Előszó 4.
– három arculata I. 4.
– három képessége III. 1
– hat fokozatos tehetsége I. 6.
– helyreigazítása I. 7.
lelki érzékek IV. 3.
lelki képességek a Szentháromság utánzatai III. 5.
lét, az értelem első tárgya V. 3.
– , az Isten ősi neve V. 2.
létfogalom III. 3.

megismerés II. 4.
– , az Ige eredésének utánzata II. 7.
megvilágítás Előszó 1, II. 9, III. 3, 7, IV. 8.
– hat foka Előszó 3.
– hatásai IV. 8.
megvilágosodás IV. 3.
– fokai I. 2, 5.
misztikai állapot VII. 6.
– elragadtatás VII. 4.
– fényesség és homály VII. 5.
– teológia I. 7.
művészi eszme I. 3.

nagyvilág II. 2.
nappal három szaka I. 3.

ontológiai istenérv V. 3.

örök törvények III. 4.
ősi rend I. 7.

szám II. 10.
szellem I. 4, II. 2.
szemlélődés eszközei I. 8.
– kellékei Előszó 4.
– és Szent Ferenc VII. 3.
Szent Ferenc békéje Előszó 1. sk.
– sebhelyei E. 2 sk, VII. 3.
Szentháromság megismerése a jóságból VI.
Szentháromsági eredések VI 2, 3.
– küldések VI. 3, 6.
– személyek VI. 2. sk.
Szentírás IV. 5.
– három lelki értelme IV. 6.

– három része IV. 6.
– három törvénye IV. 6.
szépség II. 5.
szeretet E. 3, I. 7, IV. 2, 5, VI. 2.

teológia I. 7.
– három útja I. 7.
természettudományos szemlélet I. 11.
tisztulás IV. 3.
tökéletesedés IV. 3.
történet szemlélet I. 12.
törvény három szaka I. 12.
tudományelmélet III. 6.
tudás és bölcsesség I. 7.
tudat II. 2.

utasítás az Itin. olvasásához Előszó 5.

vágy III. 4.
választó képesség III. 4.
valósító elemek II. 2.